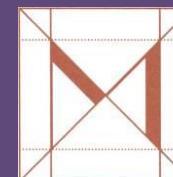

CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN
Onderzoeksgebied
HOLTENBROEK
Gemeente Zwolle

Onderzoek i.o.v. de gemeente Zwolle, afd. monumentenzorg en archeologie
oktober 2013

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Opdrachtgever

Gemeente Zwolle
Afdeling Monumentenzorg en archeologie

Analyse en fotografie

drs. C.J.B.P. Frank
drs. J.H.J. van Hest

Historisch beeldmateriaal

Historisch Centrum Overijssel
Diverse beeldbanken en literatuur

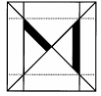
Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
oktober 2013, copyright MAB Nijmegen 2013

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans
mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
mw. V. Delmee BSc
drs. J.H.J. van Hest
ing. G. Korenberg
mw. drs. M. Lemmens
mw. drs. L. Valckx

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
fax:024-3792477

E-mail: Info@monumentenadviesbureau.nl /Website: www.monumentenadviesbureau.nl

CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN ONDERZOEKSGBIED HOLTENBROEK ZWOLLE

INHOUDSOPGAVE:

1 INLEIDING

1.1 Cultuurhistorie in Holtenbroek	5
1.2 Nieuw bestemmingsplan voor Holtenbroek	5
1.3 De cultuurhistorische quickscan	6
1.4 Het doel van de analyse	6
1.5 Werkzaamheden	6

2 SCHETS PLANGEBIED

2.1 Ligging en begrenzing	9
2.2 Algemeen historisch ruimtelijk beeld	9
2.3 Historische structuren en ensembles in Holtenbroek	13
2.4 Bebouwingskarakteristiek; historische bebouwing	17
2.5 Groen- en groenstructuren	17

3 HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

3.1 Ontwikkelingen tot aan de 20ste eeuw	21
3.2 Grote veranderingen in de 20 ^{ste} eeuw	27
3.3 Ontwikkeling van Holtenbroek	29

4 QUICKSCAN CULTUURHISTORISCHE KWALITEIT

4.1 Cultuurhistorische waarden, algemene omschrijving	40
4.2 Historische ruimtelijke structuren	40

4.3 Historische bouwkunde	41
4.4 Historische groenstructuren	42

5 AANBEVELINGEN

5.1 Inleiding	44
5.2 Aanbevelingen t.a.v. de karakteristiek gebied	44
5.3 Aanbevelingen t.a.v. de hoofdstructuren	44
5.4 Bebouwing/objecten	44
5.5 Rooilijnen, erfscheidingen, groen, etc.	44

6 OBJECTLIJSTEN PROJECTGEBIED

45

7 LITERATUUR / BRONNEN

46

LIJST CULTUURHISTORISCH WAARDEVOLLE BEBOUWING

47

BIJLAGEN :

- **Cultuurhistorische waardenkaart**

Grote foto's:

Groene strook langs de Lassuslaan, gezien in de richting van de Bachlaan, p. 4
Afwisseling van hoog- en laagbouw in een groenstructuur (Beethovenlaan), p. 8
Opname vanaf de Peperbus in het midden van de vijftiger jaren. Voorbij de Minvervalaan (flats) het nog onbebouwde Holtenbroek (Inklaar 2006, 16), p. 20
Vogelvluchtopname uit circa 1980. Onderaan op de foto de A28 en de Zwarte Waterallee, Rechts de Middelweg (Inklaar 2006, 32), p. 36

1 INLEIDING

1.1 Cultuurhistorie in Holtenbroek

De vanaf de jaren 1950 tot stand gekomen wijk Holtenbroek bevindt zich aan de noordzijde van de bebouwde kom van Zwolle. Holtenbroek is in Zwolle de eerste grote naoorlogse uitbreidingswijk en bestaat uit vier grote woonbuurten, die de kwadranten vormen in de wijkstructuur, met veel aandacht voor groen en ruimte. Hoewel de wijk pal langs het Zwarte Water ligt, keert ze zich echter juist van de rivier af. Een groenzone scheidt de hier gelegen buurten van het water. Ook aan de andere zijden heeft de wijk een tamelijk besloten karakter.

In zijn opzet is Holtenbroek karakteristiek voor de uitgangspunten in de eerste decennia na de oorlog, toen de zogeheten wijkgedachte sturend was. De bewoners zouden er van de wieg tot het graf van de hier aanwezige voorzieningen gebruik kunnen maken. In het midden van de wijk bevindt zich nog steeds een (recentelijk gerestyled) winkelcentrum. Langs de belangrijkste assen kwamen scholen en enkele kerken. Hoewel het zuidwestelijke deel in de afgelopen jaren grotendeels is heringericht, worden de woonbuurten nog steeds gekenmerkt door een gridstructuur met een afwisseling van eengezinswoningen en etagebouw.

De wijk bracht een grote dynamiek in het voorheen agrarische gebied. Door de vele ontwikkelingen verdween het landelijke karakter grotendeels. Oude structuren werden doorsneden of opgeruimd en de stad rukte door de aanleg van de wijk verder op in noordelijke richting. Toch is er uit de prestedelijke periode nog het een en ander terug te vinden en ook de naoorlogse ontwikkelingen vertellen een boeiend verhaal van de expansie van Zwolle.

1.2 Nieuw bestemmingsplan voor Holtenbroek

Op 1 januari 2012 is artikel 3.1.6, tweede lid, onderdeel a, van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) gewijzigd. Daarmee dienen cultuurhistorische waarden uitdrukkelijk te worden meegewogen bij het vaststellen van bestemmingsplannen.

Dit betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden in een bestemmingsplangebied en daar conclusies aan verbinden die in een bestemmingsplan verankerd worden. De gemeente Zwolle werkt daarom verder aan de inventarisatie van cultuurhistorische waarden in Zwolle.

De cultuurhistorische component wordt in quickscans uitgediept. De quickscan

vertelt in het kort het verhaal van het gebied aan de hand van een aantal belangrijke ruimtelijke thema's en beschrijft de belangrijke relictten van de historische ontwikkeling, die we in het onderzoeksgebied kunnen zien. Tegelijk wordt ook aandacht besteed aan de voor de naoorlogse ontwikkelingen karakteristieke wijkaanleg. Zowel de historische relictten als het ruimtelijke en stedenbouwkundige karakter van de wijk vormen de cultuurhistorische component en dragers van Holtenbroek.

afb. 1 Voorhuis van boerderij De Klooienberg, aan de gelijknamige laan bij de Holtenbroekerdijk. Deze tegenwoordige kinderboerderij behoort tot de weinge relictten uit de prestedelijke fase van Holtenbroek.

1.3 De cultuurhistorische quickscan

De volgende onderdelen komen in de quickscan aan de orde:

- Beknopte beschrijving van de historisch-ruimtelijke ontwikkelingen van het onderzoeksgebied Holtenbroek in hoofdlijnen;
- Beschrijving en overzicht van de aanwezige cultuurhistorische aspecten (structuren, bouwkundige objecten, ensembles, groen);
- Kwalificatie van de cultuurhistorische kwaliteit van de bebouwing (indifferent, attentiewaarde, waardevol, zeer waardevol);
- Duiding van de cultuurhistorische waarden, in woord en beeld (Cultuurhistorische kaart)
- Aanbevelingen ter behoud en versterking van de aspecten met een hoge cultuurhistorische waarde;
- Historisch kaart- en beeldmateriaal;

Het onderzoeksgebied komt in hoofdzaak overeen met de stadswijk Holtenbroek. Voor de begrenzing zie afbeelding 4 en paragraaf 2.1.

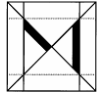
1.4 Het doel van de analyse

Deze analyse beschrijft de cultuurhistorie van Holtenbroek ten behoeve van het bestemmingsplan dat voor het onderzoeksgebied wordt opgesteld. In het nieuwe bestemmingsplan zal ook het cultuurhistorische aspect aandacht krijgen en in vergelijking met het vigerende plan worden ge-update.

1.5 Werkzaamheden

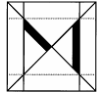
De gegevens voor deze analyse zijn verzameld tijdens veldwerkbezoek aan het gebied (uitgevoerd op 21 februari 2013), archiefonderzoek en studie van diverse dossiers en documentaties van de gemeente Zwolle. Dit rapport bevat de in paragraaf 1.3 opgesomde onderdelen. Alle relevante cultuurhistorische aspecten zijn weergegeven op de cultuurhistorische waardenkaart. De archeologische component maakt geen deel uit van deze quickscan.

Monumenten Advies Bureau, oktober 2013

afb. 2 Luchtfoto projectgebied, via googlemaps.

2 SCHETS PLANGEBIED

2.1 Ligging en begrenzing

Het onderzoeksgebied omvat de wijk Holtenbroek. Dit gebied ligt langs de noordflank van het stadsgebied van Zwolle. Hier bevindt Holtenbroek zich in een bocht van het Zwarte Water. Aan de noordkant wordt het onderzoeksgebied begrensd door de Peterskampweg, de Luttekeweg en de Middelweg. Laatstgenoemde weg loopt langs de oostgrens van het gebied – tussen Holtenbroek en de Aa-landen – door tot aan de A28 (E232), die de zuidgrens vormt. Langs de westzijde valt de langs de rivier gelegen strook, met onder meer de bekende Leenmanswerf en enkele jachthavens, buiten het onderzoeksgebied. De grens wordt aan deze kant van het gebied voortgezet langs de dijk (oostzijde), d.w.z. het meest noordelijke deel van de Burgemeester Roelenweg, de Industrieweg, een deel van de Klooienberglaan, en de Holtenbroekerdijk, doorlopende tot aan de Peterskampweg.

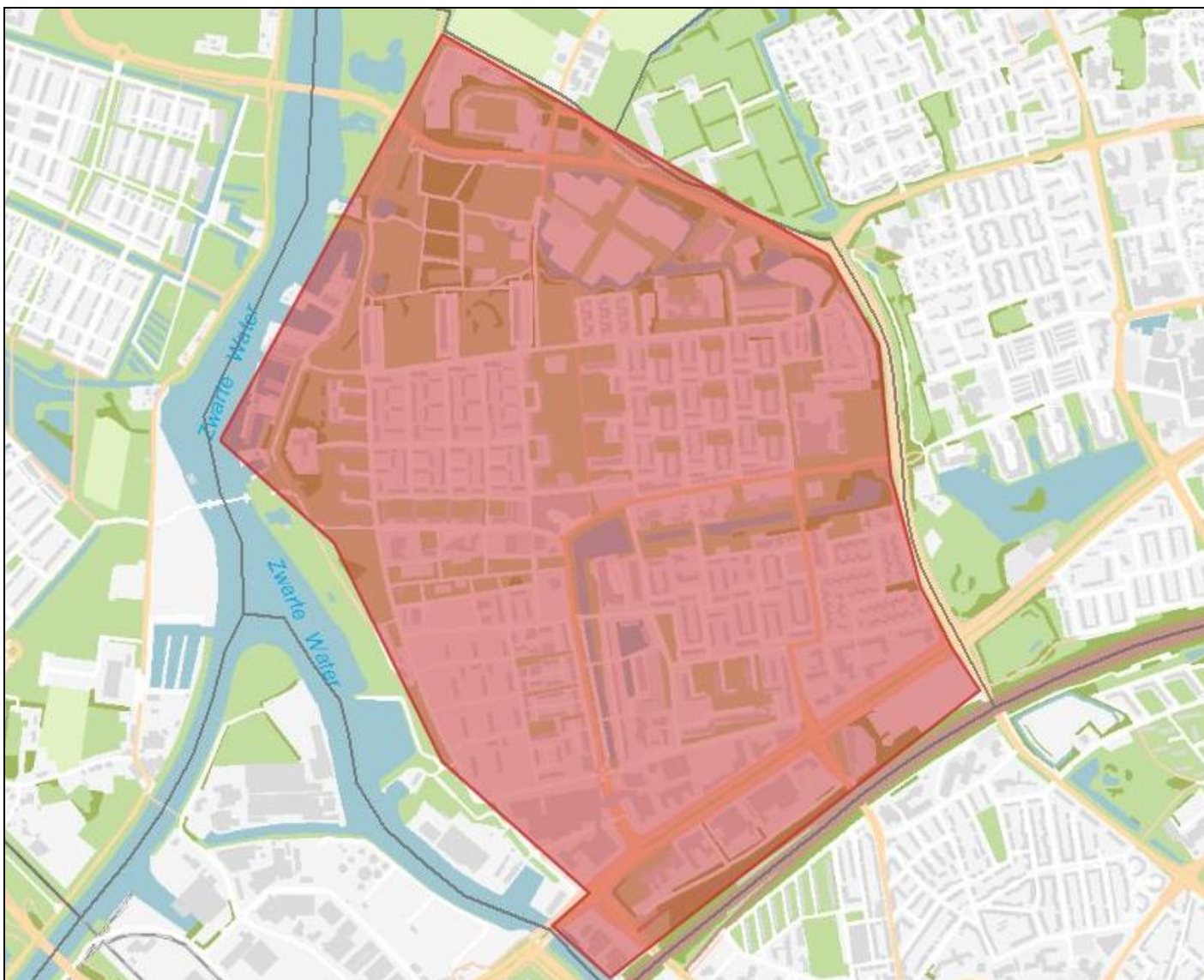
afb. 3 De A28 is de zuidelijke rand van het onderzoeksgebied.

2.2 Algemeen historisch ruimtelijk beeld

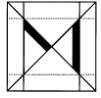
Doordat het hier om een woonwijk gaat die in het kader van de grote naoorlogse uitbreiding van Zwolle tot stand kwam, wordt het ruimtelijke beeld van het projectgebied in hoofdzaak bepaald door een “modern” voorkomen. Het stedelijke karakter wordt versterkt door de Zwarte Waterallee en de A28 langs de zuidrand van de wijk, waar het autoverkeer dagelijks overheen raast. Bovendien bevinden zich hier enkele recente en sterk in het oog springende hoogbouwcomplexen, en is de zuidwestelijke buurt van de wijk in de afgelopen jaren heringericht. Driekwart van de wijk wordt evenwel nog steeds bepaald door een voor de steden- en woningbouw uit de eerste naoorlogse decennia kenmerkend karakter. De hoofdstructuur bestaat uit een kruisvorm, met ruime groenstroken met waterpartijen, en het wijkwinkelcentrum op het snijpunt van de hoofdassen. Kwadranten met Hoogbouw, middenhoogbouw en eengezinswoningen in stempelstructuren wisselen elkaar af. Scholen en kerken zijn in aantrekkelijke groenstroken gesitueerd.

De historische component speelt in de wijk nog slechts een marginale rol. Uit de prestedelijke periode vormt de tegenwoordig als een wijk- en kinderboerderij in gebruik zijnde boerderij De Klooienberg het enige historische relict dat nog verwijst naar de landelijke fase van het gebied.

Van de oude wegenstructuren resteert een in het zuiden van de wijk gelegen deel van de Holtenbroekerweg, nu bekend staande als de Monteverdilaan. Het gedeelte van dit tracé dat ook nu nog bekend staat als de Holtenbroekerweg valt buiten het plangebied (Diezerpoort). Verder is langs de noordrand van de wijk een deel van de Luttekeweg bewaard gebleven, maar ook hier geldt dat het grootste deel door de naoorlogse wijkaanleg is verdwenen. Beide wegen vormden in de prestedelijke fase een hoofdonsluiting, met verspreid hierlangs gelegen boerderijen. Hetzelfde geldt voor de Middelweg. Hiervan is het tracé bij de wijkaanleg grotendeels in oostelijke richting verlegd. Tenslotte is er nog de langs het Zwarte Water gelegen Holtenbroekerdijk, waarvan het meest zuidelijke deel samenvalt met de Industrieweg en de Klooienberglaan.

afb. 4 Ligging en (globale) begrenzing van het onderzoeksgebied Holtenbroek, met onderaan de A28 en de Zwarte Waterallee. Aan de westzijde vormt de langs het Zwarte Water gelegen dijk de begrenzing. Aan de noord- en oostzijde de Peterskampweg, Luttekeweg en Middelweg.

afb. 5 & 6 tonen de recente bebouwing langs de Zwarte Waterallee en (afb. 5) de aansluiting op de Industrierweg, met de buiten het plangebied vallende Leenmanswerf.

afb. 7 & 8 Uit de prestedelijke fase daterende dijk aanleg langs de Industrierweg (af. 7) en de in het verlengde hiervan gelegen Holtenbroekerdijk.

afb. 9 & 10 De nog landelijk gelegen Peterskampweg en de Middelweg begrenzen Holtenbroek aan de noord- en oostzijde.

afb. 11 & 12 Woningbouw langs de zuidelijke helft van de Middelweg (westzijde). Op afb. 12 de (nieuwe) bebouwing langs de Burgemeester Roelenweg.

2.3 Historische structuren en ensembles in Holtenbroek

Doordat bij de ontwikkeling van de wijk Holtenbroek zoveel mogelijk is uitgegaan van een 'schone lei' ging het onderliggende agrarische gebied met zijn bijbehorende structuren en ensembles grotendeels verloren. Toch leeft het restant van enkele prestedelijke structuren in de huidige infrastructuur voort.

Monteverdilaan

De Monteverdilaan vormt vanuit de Diezerpoort de toegang tot Holtenbroek en volgt het tracé van de prestedelijke Holtenbroekerweg, waarvan het zuidelijke deel in de Diezerpoort is te vinden en nog steeds deze naam draagt. In Holtenbroek loopt het tracé stuk op de Gombertstraat.

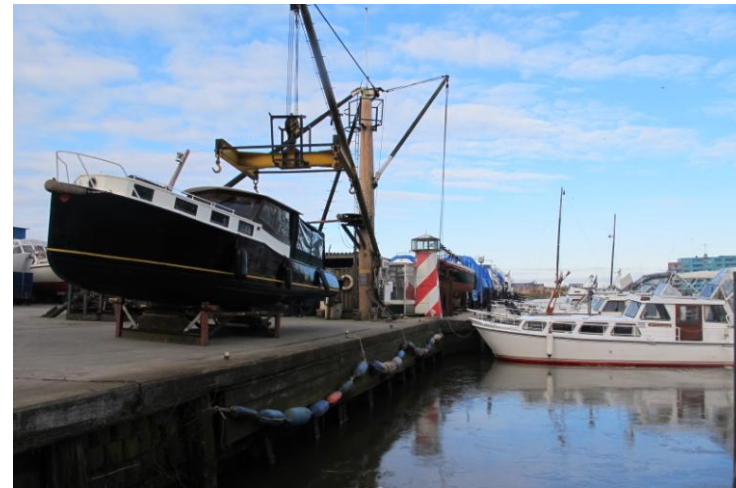
Luttekeweg

In het meest noordelijke deel van het onderzoeksgebied volgt de Luttekeweg met de daarop aansluitende Peterskampweg nog een uit de prestedelijke periode daterend tracé. Een deel van de oude Luttekeweg valt hier samen met de tegenwoordige Middelweg. Ook deze weg vormde in de prestedelijke fase een belangrijke ontsluitingsweg, maar hiervan is het grootste deel van het tracé bij de verstedelijking van het onderzoeksgebied meer naar het oosten komen te liggen. De tegenwoordige Middelweg vormt daardoor een scheiding tussen Holtenbroek en de Aa-landen.

Dijken en jachthavens

Tot de prestedelijke hoofdstructuur van het Zwarte Water behoren nog de op veel plaatsen aanwezige oude dijkstructuren, waaronder de in het onderzoeksgebied te vinden Holtenbroekerdijk en de dijk bij de Industrieweg. Verder is er een opmerkelijke afwisseling van bedrijventerreinen, werven, pleziervaarhaventjes, smalle open waarden, natuurterreintjes en locaties waar de woonwijkranden in beeld verschijnen.

Tot de meest in het oog springende havencomplexen behoort de jachthaven aan de Holtenbroekerdijk, ten noorden van de Twistvlietbrug, tegenover het Rademakerszijl aan de andere kant van het Zwarte Water. Deze haven dateert uit het interbellum toen de firma Van der Velde hier een kolk met aanpalende terreinen tot een scheepswerf met haven omvormde. Al vrij snel kwamen er ook particuliere jachten te liggen, wat ook nu nog het geval is. Tot dit nautisch-historische ensemble horen behalve de verschillende havens en werven ook enkele panden uit het midden van de 20ste eeuw (Holtenbroekerdijk 42, 43, 44 en 45-46).

afb. 13 & 14 Opnames van de jachthaven aan de Holtenbroekerdijk, ten noorden van de Twistvlietbrug. Op de bovenste foto de houten botenloods bij het huis op nr. 43.

Karakteristiek binnen dit rondom jachthaven De Hanze gelegen ensemble is onder meer het historische houten bijgebouw bij het pand op nr. 43, vermoedelijk een botenloods uit het late interbellum. Het vroegere theehuis op nr. 42 (1933) is tegenwoordig een gebouw voor scheepsvoorzieningen. Dit sterk gewijzigde gebouw bestaat deels uit hout. De vroegere open veranda is nu een gesloten winkelruimte.

De verschillende woonhuizen rondom De Hanze dateren uit 1941 (nr. 43) en de jaren 1950 (nrs. 44 en 45-46).

Een tweede maar veel kleiner havencomplex aan de Holtenbroekerdijk ligt ter hoogte van boerderij De Klooienberg, bij de aansluiting op de Klooienberglaan. Het gaat om de Botermanhaven, een tot haventje vergraven kolk. Deze haven met bijbehorende werf is van vrij recente datum. De werf is vermoedelijk pas na de Tweede Wereldoorlog ontstaan, de grote haven noordelijk ervan is pas na 1980 gegraven. Nog altijd wordt er in de Botermanhaven (vlakbij de Klooienberg) gewerkt aan en langs het water. Zo is er onder meer een scheepstimmerbedrijf gevestigd en staat er een loods van de Woonwagenzending.

afb. 15 Impressie van de bebouwing langs de Botermanhaven.

Boerderij De Klooienberg

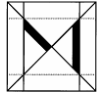
Deze boerderij aan de Klooienberglaan 1 vormt een markant historisch ensemble, als de enige in het onderzoeksgebied overgebleven boerderij. Dit ensemble bestaat behalve uit de boerderij zelf, ook uit het bijbehorende erf en de hier aanwezige zware eikenbeplanting. Van belang voor het ensemble is bovendien de ligging op de historische dijk langs het Zwarte Water. Zie ook paragraaf 2.4 (historische bebouwing).

Stedenbouwkundig ensemble Holtenbroek

Ook de markante stedenbouwkundige ensembles uit het naoorlogse uitbreidingsplan vormen een interessant gegeven in de wijk. Het gaat dan om het groene kruis met aanpalende en geïntegreerde wijkvoorzieningen, enkele op belangrijke zichtlocaties gelegen kerken, en in de vier kwadranten gesitueerde ensembles woningbouw die zijn geordend in voor de ontstaansperiode karakteristieke stempels. Dit stedenbouwkundige ensemble is in drie kwadranten vrij gaaf behouden gebleven (de zuidwestelijke kwadrant is grotendeels nieuw ingericht). Er zijn diverse typen stempels en langs de randen enkele hoogbouwaccenten. De Middelweg vormt in de naoorlogse wijkaanleg een belangrijke parkway.

afb. 16 In geel zijn de belangrijkste prestedelijke structuren in het noordelijke buitengebied aangeduid. Binnen het onderzoeksgebied (cirkel) resteert hiervan alleen het tracé van de Luttekeweg (pijl), die nu deels samenvalt met de Middelweg.

afb. 17 Uitsnede met het tracé van de Monteverdilaan, restant van het oude tracé van de Holtenbroekerweg, in het noorden nu stuk lopende op de Gombertstraat.

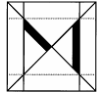
afb. 18 In het noordelijke deel van de wijk vormen het tracé van de Peterskampweg en van de hierop aansluitende Luttekeweg een restant van de prestedelijke wegenstructuur.

afb. 19 Ook de dijk langs het Zwarte Water vormt een prestedelijk relict.

afb. 20 & 21 De Monteverdilaan in noordelijke richting (afb. 15) en in de richting van de Zwartewaterallee en de A28.

2.4 Bebouwingskarakteristiek: historische bebouwing

Boerderij De Klooienberg

Historische bebouwing is zeer schaars zonet uitzonderlijk in het plangebied. Van de oude boerderijen die in het gebied verspreid lagen resteert nagenoeg niets. Slechts één boerderij bleef over: de langs de Klooienberglaan aan de dijk langs het Zwarte Water gelegen boerderij De Klooienberg.

De Klooienberg is opgezet als een T-boerderij, met een voorhuis en een dwars daarop geplaatste deel. Al in de 17de eeuw wordt deze boerderij genoemd, maar mogelijk heeft De Klooienberg een middeleeuwse oorsprong. Een 19de-eeuwse gevelsteen verwijst naar de familie Middag, één van de historische eigenaars. Met het erf en de eikenbeplanting, en door de ligging op de dijk een waardevol ensemble.

Behalve de diverse boerderijen verdwenen ook historische bouwwerken als de langs het Zwarte Water gelegen houtzaagmolen De Zaaier, en het zogeheten Slotje (De Mandelenbergh) ter hoogte van de huidige aansluiting van de Middelweg op de Zwarte Waterallee.

afb. 22 Boerderij De Klooienberg, het enige bewaard gebleven boerenerf in het onderzoeksgebied, gecombineerd met oud en zwaar geboomte.

2.5 Groen- en groenstructuren

Inleiding

In het onderzoeksgebied bevinden zich verschillende groenstructuren. Enerzijds verwijzen ze nog naar de prestedelijke periode, maar het merendeel kwam als onderdeel van de stedenbouwkundige aanleg van de wijk Holtenbroek tot stand. Ze geven een beeld van de historische lagen die in het onderzoeksgebied kunnen worden gevolgd.

Een aantal bomen is opgenomen op de gemeentelijke lijst van waardevolle of monumentale bomen. Wanneer deze kwalificaties zijn vermeld wordt dan ook expliciet verwezen naar deze lijst.

Agrarisch landschap

Van het voor de aanleg van de wijk Holtenbroek aanwezige agrarische landschap zijn binnen het onderzoeksgebied nog slechts enkele relictten aanwezig. Dit beperkt zich in hoofdzaak tot de strook langs de westrand van de wijk, waar Holtenbroek aansluit op de dijk langs het Zwarte Water. Bij de stedenbouwkundige opzet van de wijk is uitgegaan van het behoud van deze groenzone. Hier bevinden zich ook het boerenerf van De Klooienberg met zijn hoge en zware geboomte, en twee jachthavens (Holtenbroekerdijk). Langs het zuidelijke deel van de dijk loopt de Industrieweg, waar langs het Zwarte Water enige bedrijfsbebouwing is geconcentreerd. De groenstrook langs de dijk wordt in hoofdzaak gekenmerkt door graslanden. Bij de aansluiting op de Middelweg en de Peterskampweg in de noordwestelijke hoek van het onderzoeksgebied is de natuurlijke omgeving omgezet in een stadsparkje met geboomte. Hier zijn enkele oude kolken in het parkje opgenomen. Diverse bomen zijn in de bomenlijst van Zwolle aangemerkt als waardevol en monumentaal, onder meer aan de Klooienberglaan en de Industrieweg.

Stadsparken, plantsoenen en groenstroken

Een wezenlijk onderdeel van de stedenbouwkundige aanleg van Holtenbroek is de groene component: de groenstructuur is als een tapijt onder de wijk uitgerold. De vier kwadranten of woonbuurten worden door ruime parkstroken van elkaar gescheiden. De parkstroken bevinden zich in oostwestelijke richting langs de Bachlaan die één van de hoofdassen in de wijk vormt; en in noordzuidelijke richting langs het Andantepad (ten noorden van het Bachplein) en langs de Mozartlaan (ten zuiden van het Bachplein). De parkstroken worden gekenmerkt door gazons, lig- en speelweiden met geboomte en waterpartijen. Uiteraard bevinden zich hier

markante ensembles en solitairen, deel uitmakende van de parkinrichting. Waar de Bachlaan aansluit op de Mozartlaan is een centraal in de wijk gelegen ruime vijver met aanpalende bebouwing.

Verder zijn er in het noordelijke deel van de wijk, langs de Middelweg jeugd- en volkstuinten. De wijkbebouwing wordt in de gehele wijk afgewisseld door plantsoenen en groenstroken met heesters en geboomte. Ze maken deel uit van de open verkaveling en de stempelstructuur van de wijkaanleg. Tussen de A28 en de Zwarte Waterallee in het zuidelijke wijkgedeelte markeert een groenstrook de locatie van de hier gelegen school- en bedrijfsgebouwen.

Diverse bomen zijn aangemerkt als waardevol, onder meer aan de Bachlaan en de Beethovenlaan.

afb. 23-26 Met de klok mee: de Industrierweg en de Holtenbroekerdijk; stadsparken langs de Bachlaan en het Andantepad.

Lijnstructuren

In de groenstroken en stadsparken, maar ook langs diverse straten bevinden zich lijnstructuren en laanbeplanting die karakteristiek zijn voor het ruimtelijke beeld van

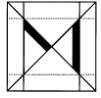
de wijk. Ze dateren deels uit de prestedelijke periode, deels uit de periode van de wijkaanleg. Ook ditmaal is een aantal bomen als waardevol en monumentaal aangemerkt.

Uit de prestedelijke periode dateert de uit linden bestaande laanbeplanting aan weerskanten van de Industrierweg. De laanbeplanting wordt hier voortgezet langs de dijk, met een groot aantal als waardevol aangemerkte populieren.

In het stadspark ten noorden van het Bachplein bevindt zich langs het Andantepad laanbeplanting die uit verschillende boomsoorten bestaat. Andere voorbeelden van laanbeplanting uit de periode van de wijkaanleg zijn bijvoorbeeld te vinden aan de Burgemeester Roelenweg, de Bachlaan, de Middelweg, Monteverdilaan, Mozartlaan, Palestrinalaan en de Zwarte Waterallee. Diverse van deze lijnstructuren maken deel uit van de inrichting van voornoemde stadsparken.

afb. 27-30 Met de klok mee: laanbeplanting langs het Andantepad, aan de Mozartlaan, de Zwarte Waterallee en de Industrierweg.

afb. 31 & 32 Ruime vijverpartij bij de aansluiting van de Bachlaan op de Mozartlaan. Op de onderste foto wordt de Verrijzeniskerk in het water weerspiegeld.

3. HISTORISCH RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

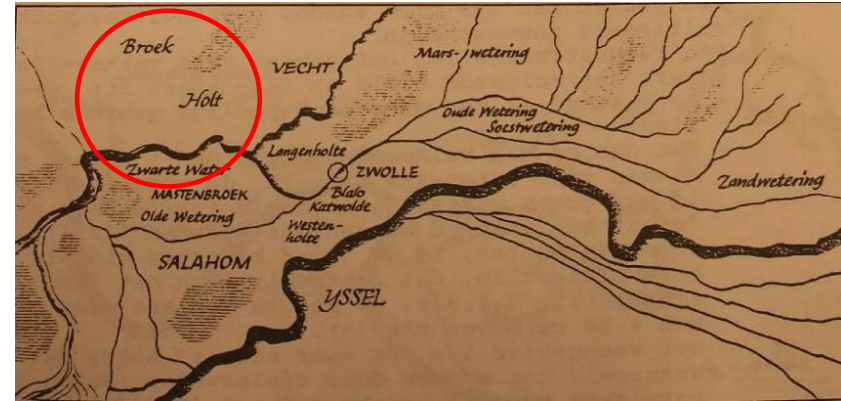
3.1 Ontwikkelingen tot aan de 20ste eeuw

Dekzandruggen en lage natte gronden

Het plangebied maakt deel uit van een complex gebied van dekzandruggen en lage natte gronden in het stroomgebied van de IJssel, het Zwarte Water en de Vecht, waarbij vooral de hogere dekzandruggen al vroeg door de mens in gebruik werden genomen. Ten zuiden van het Zwarte Water en de Aa bevindt zich een oude dekzandrug, die in noordwest-zuidoostrichting loopt en waarop de binnenstad van Zwolle, het gebied rond de Hoogstraat en ook delen van de wijk Assendorp zijn gelegen. Ten noorden hiervan bevindt zich een tweede dekzandrug, waarop uiteindelijk Dieze, de Diezerenk en de Ooserenk tot ontwikkeling kwamen.

Al in de jonge steentijd werd de "Zwolse" zandrug bewoond. De huidige nederzetting is waarschijnlijk rond 800 gevormd. Vanaf deze tijd werd het gebied stukje bij beetje ontgonnen om het te kunnen gebruiken voor akkerbouw. De lager gelegen gronden, zoals het Weezenland, werden in gebruik genomen als weidegebied en hooiland, maar hiertoe moest wel de afwatering worden verbeterd door het graven van sloten. Ook op de zuidelijker gelegen zandruggen ontstonden agrarische nederzettingen, zoals Ittersum, Schelle en Oldeneel. Vermoedelijk gebeurde dit al voor 500 na C. Op de noordelijker gelegen dekzandrug ontwikkelde zich vermoedelijk al in 10de eeuw of eerder bewoning. Hier ontstond een groot enkgebied, met de Diezerenk en de oostelijk hierop aansluitende Ooserenk. De Diezerenk was het kerngebied van de zelfstandige boermarkte Dieze. Ook de andere agrarische gemeenschappen in het gebied waren in markeverband georganiseerd. Buiten de enken, die intensief voor bewoning en landbouw werden gebruikt, lagen uitgestrekte deels onontgonnen gebieden, die uiteindelijk als weide- en hooilanden in gebruik werden genomen.

Het ommeland van Zwolle werd, voor en na de stadsvorming, gaandeweg steeds verder ontgonnen voor agrarisch gebruik. De hoger gelegen gronden op de diverse dekzandruggen werden voornamelijk voor akkerbouw gebruikt, terwijl de lager gelegen delen dienst deden als weidegebied en hooiland. Hiertoe moest echter wel de afwatering worden verbeterd door het graven van sloten, die water afvoerden naar de diverse natuurlijke waterlopen. Vooral het riviertje de Kleine of Westerveldse Aa waarnaar de Aa-landen zijn vernoemd, was van belang voor een goede afwatering.

afb. 33 De IJsselvechtdelta rond 800 na Chr. In de cirkel het plangebied (illustratie uit Muffels, Cultuurhistorisch-landschappelijk onderzoek Stadshagen).

afb. 34 Holtenbroek op de kadastrale kaart van 1832. Bij de pijl het Zwarte Water (watwaswaar).

Holtenbroek

De naam Holtenbroek wijst op een laagliggend, nat en drassig gebied. Holt zou dan verwijzen naar het kreupelhout dat hier te vinden was. De naam Holtenbroek komt in de historische bronnen pas voor het eerst voor in 1342. In dat jaar liet ene Ghysela Voet in Holtenbroek een stuk grond na aan de prior van het Bethlehemklooster in Zwolle.

In 1542 wordt gesproken van de marke Holtenbroek, die later wordt opgenomen in de zuidelijker gelegen marke Dieze. Holtenbroek en Dieze maakten deel uit van het grondgebied van Zwolle, dat ten noordwesten van het plangebied grensde aan het Zwollerkerspel. Het riviertje de Westerveldse Aa markeerde de grens tussen Zwolle en het Zwollerkerspel.

Latere historische ontwikkelingen maken melding van de bouw van een watermolen, noodzakelijk om het drassige land in de marke Holtenbroek te bemalen (1766). In de 19de eeuw wordt zelfs gesproken van Holtenbroek als het 'Zwolsch Arkadia', wanneer Cornelis Jansen in 1849 een poëtische lofzang op het gebied maakt. Holtenbroek bestaat dan uit een uitgestrekt agrarisch gebied met enkele verspreide boerderijen.

Zoals op de kadastrale kaart van 1832 goed is te zien vormde de Holtenbroekerweg de belangrijkste ontsluitingsweg in het gebied. Deze weg liep vanuit Dieze in noordelijke richting naar het gebied van 't Holt en 't Blik. In het plangebied is deze weg door de naoorlogse stadsuitbreidingen grotendeels verdwenen. In de wijk Dieze (Diezerpoort) resteert nog het meest zuidelijke gedeelte. Vervolgens wordt het tracé via een tunnel onder de A28 in het plangebied voortgezet langs de Monteverdilaan, om voorbij de Zwarte Waterallee op de Gombertstraat te stuiten.

Eveneens een relict uit de prestedelijke fase is het restant van de Luttekeweg, langs de noordrand van het plangebied. Net als de Holtenbroekerweg was het een belangrijke verbindingsweg waarvan het tracé door de naoorlogse ontwikkelingen grotendeels verloren ging. Waar zich nu stadswijk de Aa-landen bevindt takte de Luttekeweg aan op de Langenholterweg die naar de Diezerenk leidde.

Een derde relict van de prestedelijke infrastructuur is de Middelweg die eveneens vanuit de Diezerenk naar het noorden leidde. Het huidige tracé scheidt de wijken Holtenbroek en Aa-landen van elkaar en ligt oostelijker dan het historische tracé. Oorspronkelijk boog de weg vanuit Dieze in westelijke richting af. Het restant van het historische gedeelte ligt buiten het plangebied.

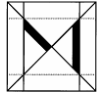
Boerderijen

Op de kaart van 1832 worden langs het toenmalige tracé van de Holtenbroekerweg diverse boerderijen en andere objecten genoemd. Zo bevonden er zich aan de noordzijde twee boerderijen met de namen Hemel en Hel. Deze boerenerven lagen op een natuurlijke dekzandrug. Ze komen al voor op de kaart van Hottinger uit circa 1780. Rond 1900 wordt nog gesproken van een derde boerderij, het Vagevuur. Deze boerderij moet evenwel van na 1832 dateren, want op de kadastrale kaart van dat jaar komt het Vagevuur niet voor. Alledrie zijn ze verdwenen.

Waar de Holtenbroekerweg bij het Zwarte Water op de tegenwoordige Holtenbroekerdijk aansluit staat evenwel nog steeds boerderij De Klooienberg of Klooiberg. Dit is het enige restant van de agrarische bebouwing in het plangebied, nu in gebruik als een wijk- en kinderboerderij. In een beschrijving uit 1643 wordt de boerderij omschreven als: "De cotterstede, zijnde een huis, hof ende boemgaard, met een camp landts, genoemd die Hogen Weyde, gelegen in de buerschap Dieze, genoemd De Cloyenberch". De naam Klooienberg zou dan een verbastering zijn van het woord Kloosterberg, een benaming die bijvoorbeeld op de kaarten van 1865 en 1890 kan worden gelezen. Mogelijk gaat het om een kloosterstichting met middeleeuwse oorsprong. Lange tijd was de Klooienberg eigendom van de familie Vos de Wael. In 1832 bezat de landbouwer Johannes (of Wilhelmus) Metelerkamp de boerderij. Na 1900 bewoonde de familie Middag er, maar uitgaande van een bewaard gebleven gevelsteen was deze al eerder eigenaar. De steen draagt de datum 20 Feb. 18.8. Bij de boerderij is nog steeds de oude erfbeplanting te zien.

afb. 35 Op de kadastrale kaart van 1832 is te zien hoe de Holtenbroekerweg bij boerderij De Klooienberg op de dijk aansloot (Holtenbroekerdijk). Verder naar rechts is molen De Zaaier ingetekend (watwaswaar).

afb. 36-39. De Klooienberg rond 1950-1960 (HCO, FD006118-01 en FD06118-06) met het erf van de boerderij voor de aanleg van de wijk Holtenbroek. Rechts anno 2013.

Een ander markant bouwwerk was Het Slot, ook wel bekend als de Mandelenbergh of Mandenbergh. Dit stond ter hoogte van de aansluiting van de huidige Middelweg op de Zwarte Waterallee, in de zuidoostelijke hoek van het onderzoeksgebied. In 1972 is hier naar een ontwerp van het bekende Apeldoornse architectenbureau Mastenbroek het bejaardencentrum de Havezate geopend (het tegenwoordige zorgcentrum Havezate aan de Gombertstraat). Het in oorsprong middeleeuwse huis wordt in relatie gebracht met de markerichter Hermanus de Deyse, en zou een overwelfde kelder en een opkamer hebben gehad. In de 16de eeuw moet het een melkhuis van het verderop gelegen Bergklooster zijn geweest (Agnietenberg). In 1904 werd het in opdracht van de familie Vos de Wael vervangen door een nieuw huis dat later weer is verdwenen. Mogelijk bleven in de bodem bouwrestanten over.

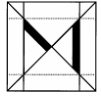
afb. 40 Op de Topografisch-Militaire kaart uit 1907 is Het Slot rechtsboven te zien, in de oksel van de huidige kruising Middelweg en Zwarte Waterallee (zuidoostelijke hoek van het onderzoeksgebied). De ten zuiden van Het Slot zichtbare Katersteeg is verdwenen. Aan de Holtenbroekerweg stonden de boerderijen De Hemel en De Hel.

afb. 41 Het huidige zorgcentrum Havezate aan de Gombertstraat, ter plekke van het oude bejaardencentrum uit 1972.

afb. 42 Middelweg 255 op de hoek van de Gombertstraat draagt de naam Het Sloth. Het pand staat niet ver van de locatie van het gelijknamige verdwenen huis.

afb. 43 Topografisch-militaire kaart (veldminuut) van J.V.D. Dittlinger uit 1851. Linksonder het Zwarte Water, waarlangs boerderij De Klooienberg (bovenste cirkel) en houtzaagmolen De Zaaier. Vanaf de Klooienberg is de Holtenbroekerweg richting de Diezerenk te volgen (pijl l.o.). Bovenaan de Luttekeweg. De derde pijl (r.o.) wijst naar het oude tracé van de Middelweg. De groen gekleurde delen vormen de lager in het gebied gelegen gronden die als hooi- en weideland in gebruik waren. De boerenerven liggen op kleine zandopduikingen. Rechts de Aa-landen met de Westerveldse Aa die de grens vormde tussen het gebied van Zwolle en van het Zwollerkerspel (watwaswaar).

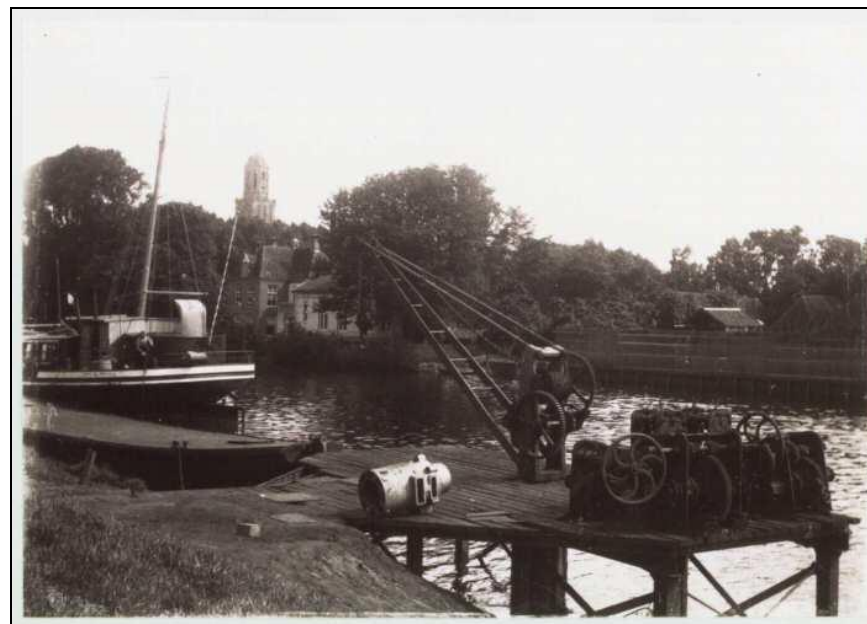
Jachthavens en werven

Zoals het Zwarte Water zich vanuit de stad door het landschap slingert, zo rijgen zich op verschillende plekken kleine en middelgrote werven en haventjes langs de rivier. In het verleden waren er meer te vinden, maar nog steeds zijn de werven wezenlijk voor het karakteristieke aanzicht van het Zwarte Water. In het onderzoeksgebied is onder meer een groot werf- en havencomplex aan de Holtenbroekerdijk bewaard gebleven, zo ongeveer tegenover het Rademakerszijl aan de andere kant van het Zwarte Water. In 1932 kocht de firma W.H. van der Velde hier een kolk met aanpalende terreinen, met het doel er een scheepswerf te bouwen. Van der Velde runde reeds de werf Het Zwarte Water aan het Hofvliet en wilde nu een grotere werf beginnen. Het uitgraven van een haven als ligplaats voor schepen en dekschuiten, vormde de basis voor het nog steeds aan de Holtenbroekerdijk te vinden havencomplex. Al vrij kort na de oprichting van de betreffende werf kwamen er ook particuliere jachten te liggen, hetgeen ook nu nog het geval is. Bij de jachthaven kwamen bovendien een theehuis en een dienstwoning te staan (hierboven al genoemd als een in het gebied aan te treffen historisch ensemble). Kanovereniging De Peddelaars realiseerde er voor de oorlog een botenhuis met zandstrandje. Nadat het bedrijf van Van der Velde in de jaren 1970 failliet ging, resteert aan de Holtenbroekerdijk nog altijd de voor plezierjachten bestemde haven c.a.

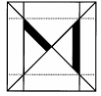
Het tweede havencomplex in het onderzoeksgebied is van jongere datum, de Botermanhaven ter hoogte van boerderij De Klooienberg. Het gaat hier om een tot haventje vergraven kolk. De werf is vermoedelijk pas na de Tweede Wereldoorlog ontstaan, de grote haven ten noorden ervan is pas na 1980 gegraven. Nog altijd wordt hier aan en langs het water gewerkt. Zo is er onder meer een scheepstimmerbedrijf gevestigd en kwam er een loods van de Woonwagenzending te staan

Net buiten het onderzoeksgebied is de bekende Leenmanswerf te vinden. Bij de Holtenbroekerbrug, op de hoek van de Blaloweg en de Industrierweg valt dit bedrijf onder meer op door de grote kraan en de dwars- en langshellingen voor sleepboten en andere schepen. De scheepswerf is opgericht in 1929 en al vanaf het begin op deze locatie gevestigd. Eertijds was er nog een groot aantal van dergelijke bedrijven langs het Zwarte Water te vinden. Oprichter J. Leenman was begonnen met een machinefabriek en een herstelwerkplaats voor motoren. Pas nadat er toestemming was verkregen voor het verleggen van een deel van de Holtenbroekerdijk ten behoeve van een haven begon hij hier met de scheepswerf. Het woonhuis met de garage dateert uit 1955, de aansluitende grote scheepswerkplaats uit 1956. In de

jaren '40 verrezen op het terrein onder meer een grote loods voor de scheepswerf en machinefabriek, een timmerwerkplaats met machinale houtbewerking, een was- en schaftlokaal en enkele noodwoningen. In 1948 is de havenbeschoeiing in gewapend beton vernieuwd.

afb. 44 Historische opname met een impressie van de havenbedrijvigheid langs het Zwarte Water (collectie HCO).

3.2 Grote veranderingen in de 20ste eeuw

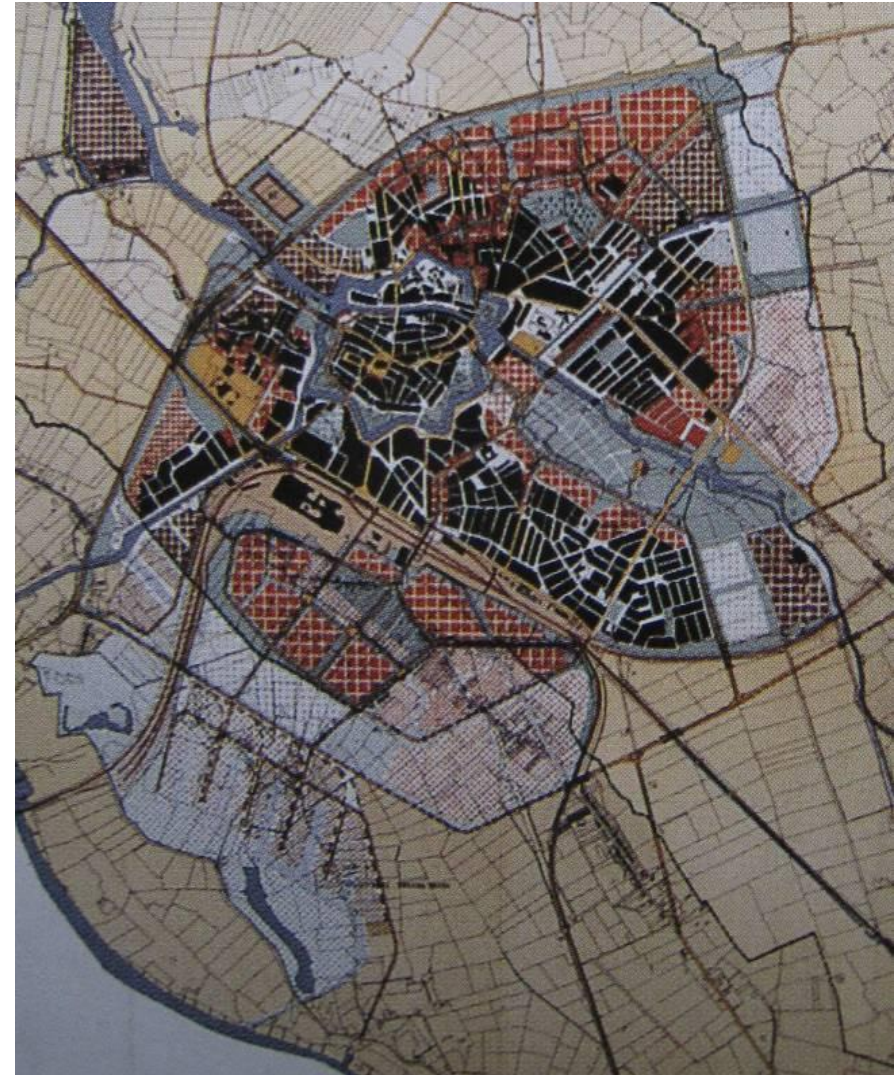
De eerste helft van de 20ste eeuw

Tot diep in de 20ste eeuw zou het plangebied zijn agrarische en groene karakter blijven behouden. Pas na de oorlog zouden hier de grootschalige stadsuitbreidingen plaatsvinden. Dit terwijl Zwolle zich al vanaf 1900 steeds meer uitbreidde. De toenemende bedrijvigheid, de vele onderwijs- en zorginstellingen en het groeiende ambtelijke apparaat zorgden voor een toestroom van nieuwe bewoners uit vooral de arbeiders- en middenstandsklassen. Voor hen werden op diverse locaties buiten de stadskern, zoals in Assendorp en Pierik, woningen gebouwd door particuliere bouwondernemers en woningbouwverenigingen. Dat gebeurde bijvoorbeeld ook in Diezerpoort, waar verspreid voor de middenstandsklasse kleine complexen geschakelde woningen werden gebouwd. Vooral de nieuwe wijk Wipstrik zou zich in het interbellum ontwikkelen tot een geliefde middenstandswijk, waarbij vooral de voorname Wipstrikerallee gereserveerd werd voor de duurere huizen.

Nieuwe infrastructuur

In de jaren dertig werd in en rond Zwolle druk gewerkt aan een nieuwe infrastructuur, mede in het kader van het Rijkswegenplan. Er werd een begin gemaakt met de aanleg van een stadsring. De ring zorgde ervoor dat het sterk toenemende doorgaande verkeer niet lager door de bebouwde kom van Zwolle hoefde. Dit betekende een flinke ontlasting voor het verkeer in de woonwijken en het drukke singelgebied. In het plangebied vormt de zuidzijde van Holtenbroek gelegen Zwarte Waterallee het noordelijke deel van de ring, maar pas na de oorlog is dit deel aangelegd. In de jaren vijftig en zestig werden nog diverse verbeteringen aan de ring uitgevoerd, onder meer samenhangende met de ontwikkeling van een wijk als Holtenbroek.

Midden jaren dertig werden de plannen concreet voor de aanleg van de nieuwe Rijksweg A28, die ook onderdeel van de ring zou gaan vormen. De weg kwam kort voor de Tweede Wereldoorlog grotendeels af, maar vooral na de oorlog werden nog veel verbeteringen doorgevoerd. In de jaren vijftig en zestig is de ring uitgebreid in de nieuwe wijken ten noorden van Zwolle en in het zuidelijke deel van de stad. De A28 werd gepromoveerd tot snelweg en vormt de zuidgrens van het plangebied.

afb. 451 Uitbreidingsplan in hoofdzaken, W.M. Dudok 1949 (Geest 1996, 196).

Ambitieuze uitbreidingsplannen

Het zou pas na de oorlog zijn voordat Zwolle te maken kreeg met grootschalige uitbreidingsgolven die het karakter van het buitengebied ingrijpend zouden veranderen. In de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog werd het stedenbouwkundig beleid in belangrijke mate bepaald door de woningnood, waardoor landelijk een massale bouwwoede op gang kwam. Oorlogsschade, achterstallig onderhoud en een bevolkingstoename door de *babyboom* hadden tot een groot tekort aan woningen geleid. Zwolle kampte met dezelfde problemen en had dringend behoefte aan uitbreiding van het woningareaal. Vandaar dat de bekende architect en stedenbouwkundige W.M. Dudok de opdracht kreeg voor het samenstellen van uitbreidingsplannen. In 1948-1953 ontwierp hij een voor de gehele stad bedoeld structuurplan, met onder meer een stadsuitbreiding aan de zuidzijde van het spoor, waar in de Wezenlanden een nieuw raadhuis en een schouwburg zouden worden gebouwd.

Dudok concentreerde zich dus op een uitbreiding in zuidelijke richting, en richtte zijn aandacht voornamelijk niet op het noordelijke gebied. Alhoewel Zwolle bewust had gekozen voor deze inmiddels vermaarde architect, wilde het niet boteren. Het gemeentebestuur vond zijn plannen te ambitieus en Dudok had op den duur genoeg van het gesteggel en de wisselende opinies. Uiteindelijk gaf hij zijn opdracht terug.

De uitbreidingsplannen van S.J. van Embden

In het voorjaar van 1954 volgde de stedenbouwkundige S.J. van Embden Dudok op. Hij presenteerde zijn plannen in 1955 waarbij hij deels uitging van de eerdere planvorming. In het daaropvolgende jaar werden Van Embdens plannen door de gemeenteraad unaniem aanvaard.

Het zijn diens plannen die van doorslaggevende betekenis zijn geweest voor het enorme groeiproces dat Zwolle vanaf de vijftiger jaren van de 20ste eeuw heeft doorgemaakt, en waarbij de stad zich niet alleen in zuidelijke richting uitbreidde maar ook naar het noorden toe. Uiteraard is een en ander bevorderd door de samenvoeging met de gemeente Zwollerkerispel in augustus 1967, waardoor het gemeentelijke grondgebied aanzienlijk is uitgebreid.

Van Embdens plannen voor de zuidwaartse uitbreidingen voorzagen in een afronding langs de noordzijde van Assendorp, aansluitende op de nieuw geprojecteerde Wethouder Alferinkweg en het nieuwe stadspark De Wezenlanden. Dit park ging een brede groenstrook vormen. In de jaren vijftig verrezen langs de zuidzijde grote schoolgebouwen, woningbouwcomplexen en het Provinciehuis.

afb. 46 Structuurschets voor Zwolle, S.J. van Embden 1954 (Geest 1996, 197).

In noordelijke richting projecteerde Van Embden in de driehoek tussen het Zwarte Water, de Vecht en de rijksweg 28 de nieuwe wijken Holtenbroek en de Aa-landen. Voor eerstgenoemde wijk zou de eerste paal de grond in gaan op 17 september 1958. Voor de Aa-landen werd pas in 1965 begonnen met het bouwrijp maken van de grond. Op 22 juni 1967 werd hier het eerste complex opgeleverd. Rond 1980 werd het laatste deel van deze wijk voltooid. Door hun speelse opzet met de nadruk op een 'bloemkoolstructuur' geven de Aa-landen een goed beeld van de veranderende stedenbouwkundige inzichten in de zestiger en zeventiger jaren. Vooral de toenemende afkeer van etagebouw is er te merken, en de toenemende interesse voor eengezinswoningen met een eigen tuin, gelegen aan autoluwe woonerven.

Holtenbroek is in zijn oorspronkelijke opzet nog karakteristiek voor de uitgangspunten uit de jaren 1950 en 1960. Deze in het begin van de zeventiger jaren voltooide wijk heeft een oppervlakte van 190 ha. Karakteristiek is de opdeling in vier kwadranten. De woonbuurten worden van elkaar gescheiden door een groen assenkruis met parken en waterpartijen, waarvan de westelijke arm aantakt op een groene zone langs het Zwarte Water. Verder is uitgegaan van afwisselende hoog- en laagbouw in een open verkaveling in diverse stempelstructuren.

Een andere karakteristiek is dat deze wijk al vrij vroeg een multicultureel accent kreeg. In 1964 vestigden er zich veertig Keiese families, afkomstig uit het Molukse woonoord Laarbrug in Ommen. In deze periode sloot het rijk de Molukse woonoorden die in het kielzog van de onafhankelijkheid van het vroegere Nederlands-Indië waren ingericht. Molukse gezinnen werden een vertrouwd onderdeel van Holtenbroek.

3.3 Ontwikkeling van Holtenbroek

Structuurschets Holtenbroek

Van Embden legde de uitgangspunten voor Holtenbroek in 1957 vast in een structuurschets. Dit vormde een aansluiting op het uitbreidingsplan voor Zwolle. Uitgaande van de toenmalige stedenbouwkundige principes richtte hij zich op een grote differentiatie aan woontypes. Langs de doorgaande wegen (wijk- en buurttoegangswegen) projecteerde hij hoogbouw met drie tot vier bouwlagen. Verder richtte hij zich op intieme woonbuurtjes met woonstraten en eengezinswoningen in een open verkavelingsstructuur, afgewisseld door kleine flatgebouwen. Enkele plekken in de wijk reserveerde Van Embden voor hoge woongebouwen met centrale voorzieningen, als ontmoetingsplekken voor de

wijkbewoners. In dit laatste kwam het gemeenschapsideaal van de toenmalige wijkgedachte tot uiting.

afb. 47 Op 17 september 1958 sloeg minister Witte de eerste paal (Inklaar 2006, 86).

De wijkgedachte

Een uitgangspunt dat in de naoorlogse bouwkunst als een *Leitmotiv* gold en ook in Holtenbroek tot uiting zou komen is de zogeheten wijkgedachte. Sturend daarbij was dat de eenheid van de uitbreidingswijk min of meer zelfstandig was. Er werd uitgegaan van het principe dat alle voorzieningen voor het dagelijks leven aanwezig zouden zijn, zoals sportfaciliteiten, park, winkelcentrum, kerk, bibliotheek, horeca, bioscoop en onderwijsvoorzieningen. Deze gedachte vormde onderdeel van een stelsel van ideeën die vooral rond het midden van de 20ste eeuw aangehangen werden en die worden gevat onder de noemer 'de wijkgedachte'. Hiertoe behoorde ook het idee dat de wijk een hechte sociale structuur moest kunnen bieden: men moest er zich echt thuis kunnen voelen. Daarom werden in de wijk verschillende woningtypen gepland, voor verschillende sociale eenheden, leeftijden en inkomens, zodat mensen van de wieg tot het graf in de wijk zouden kunnen blijven wonen. Deze verschillende woningtypen werden veelal in groepen georganiseerd in buurten, die van elkaar zijn gescheiden door doorgaande wegen of groenzones.

afb. 48 & 49 Historische opnames van de winkelcentra aan het Bachplein (boven) en het Sweelinckplein (Inklaar 2006, 46 & 76). Op het Bachplein het hier nog steeds aanwezige beeld van de Spaanse Brabander (Piet Esser 1965).

Vier woonbuurten

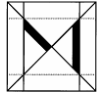
Nadat Van Embden in 1957 het Structuurplan Holtenbroek had gepresenteerd, stelde hij vier jaar later het uitbreidingsplan Holtenbroek vast. Wat daarbij opvalt is de indeling van de wijk in de vier woonbuurten I, II, III en IV, wat uiteindelijk dus ook de hoofdkarakteristiek van Holtenbroek is geworden. Vanwege de economische noodzaak speelde de te realiseren hoogbouw daarbij toch een belangrijke rol, maar desondanks kwam er ook een behoorlijke differentiatie in woontypes (voor de opzet, stempels en hoogteaccenten in de wijk zie de aan dit rapport toegevoegde cultuurhistorische waardenkaart).

Van de vier buurten of kwadranten wordt die in de zuidwestelijke hoek van de wijk (woonbuurt I) onder meer gekenmerkt door een afwisseling van middenhoogbouw en open groene ruimten waar blokjes bejaardenwoningen kwamen te staan. Naar het westen toe – voorbij de Schumannlaan – kwamen woningen voor starters, gezinnen en bejaarden. Ze werden langs in noordzuidrichting lopende woonpaden gesitueerd en er kwamen in oostwestrichting lopende straten met knikken. Langs de randen van de buurt werden de vermaarde trapjeswoningen van de architecten Buchta en Treep gebouwd, in de vorm van middelhoogbouw met eengezinswoningen van het splitleveltype. Deze woningen zijn inmiddels gesloopt. Aan de zuidgrens situeerde Van Embden drie middelhoogbouwflats (Obrechtstraat). Verder kwam er een bescheiden buurtwinkelcentrum met dubbele maisonnettes. Bij de bebouwing is uitgegaan van een stempelstructuur.

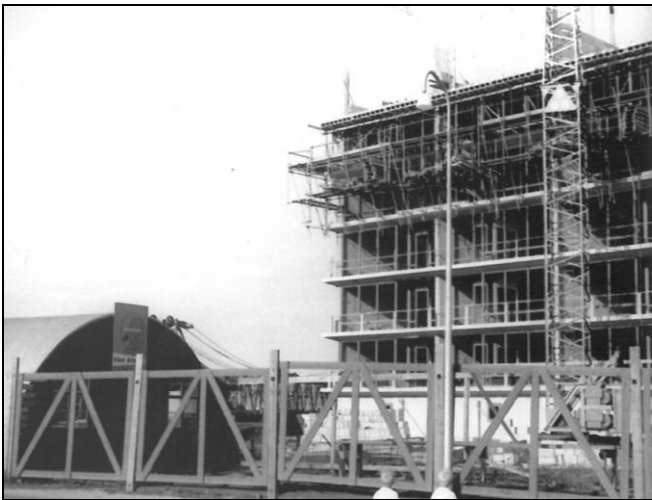
De tweede buurt (woonbuurt II), in het noordwestelijke deel van de wijk kreeg langs de randen middel- en hoogbouw. De middelhoogbouw is langs de Klooienberglaan (w.) en de Beethovenlaan (o.) te vinden; de hoogbouw langs de Palestrinalaan (n.). Langs de aan de zuidzijde gelegen Bachlaan is de buurt begrensd door middelhoogbouwflats. De flatgebouwen werden gerealiseerd als een beschuttend scherm voor de in het midden van de buurt gelegen eengezinswoningen en lagere flatgebouwen. Daarbij is opnieuw uitgegaan van een stempelstructuur. De in rijen gelegen woningen worden er afgewisseld met grasvelden en paden. Verder kwamen er drive-in woningen en meer traditionele eengezinswoningen.

Woonbuurt III, in het noordoostelijke wijkgedeelte, kwam uit negen stempels van eengezinswoningen en middelhoogbouw te bestaan. Hier is een grotere vermenging van laag- en middelhoogbouw dan in de al genoemde buurten. De woningen kwamen aan paden en speelpleinen te liggen. De hoogbouw staat hier langs de westzijde, met flatgebouwen in de groenstrook die de woonbuurten van elkaar scheidt.

In de zuidoostelijke woonbuurt IV kwamen langs de noordzijde eengezinswoningen

en in het zuidwesten hoogbouw. Ook in het oostelijke deel kwam hoogbouw. Verder zijn er twee-onder-een-kap eengezinswoningen gebouwd.

afb. 50-53 In stempels opgezette structuur van de woonbuurten, met een afwisseling van hoog- en laagbouw (Inklaar 2006).

De groene en recreatieve component

Van Embden gaf al in de structuurschets aan dat Holtenbroek geen 'stenen stadsdeel' mocht worden. De voor de naoorlogse stedenbouw kenmerkende aandacht voor licht, lucht en ruimte worden in dit uitgangspunt weerspiegeld. Van Embden borg dit door de kruisvormige en open groene ruimte waarmee hij de vier woonbuurten van elkaar scheidde. Ze bestaan uit groene parkstroken voor passieve recreatie, met voetpaden langs waterpartijen en speelveldjes voor de jeugd. Gezamenlijk vormen deze stroken het markante groene assenkruis van de wijk, met op de kruising van de assen het winkelcentrum aan het Bachplein en een ruime vijverpartij.

Verder realiseerde Van Embden ook rondom de wijk groenstroken met een open structuur. In het westen kwam langs het Zwarte Water een groenstrook te liggen, waarin de oude boerderij De Klooienberg is opgenomen. In het noorden kwam een ruime park- en recreatieve zone te liggen, en ook in het oosten is een groene long gerealiseerd. Laatstgenoemde strook ging de scheiding vormen met de nieuwe wijk de Aa-landen. Alhoewel er in de loop van de jaren nogal wat herinrichtingen plaatsvonden, vormt de groencomponent nog steeds een wezenlijk aspect van de wijk, als karakteristiek voor het groene tapijt dat onder de wijk is uitgerold!

Voor de verhouding tussen openbaar groen en particuliere tuinen ging Van Embden in de eerste buurt nog uit van open hoven met veel openbaar groen. De individuele tuin is dan nog nauwelijks aanwezig. Hierin is een overeenkomst te zien met de opzet van de zogeheten zaagtandwoningen die in 1959-1960 werden voltooid in het gebied ten zuiden van het park De Weezenlanden. De architecten H.L.O. Buchta en H.L. Treep situeerden de woningen in een openbare groenstrook die de uitloper vormt van het park. In de eerste buurt van Holtenbroek bouwden zij de eveneens in het openbaar groen opgenomen trapjeswoningen. In de tweede en derde buurt kwamen meer eengezinswoningen met bijbehorende eigen tuinen.

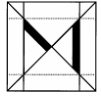
Toen in 1962 een recreatieplan voor het gebied aan de noordzijde van Zwolle werd samengesteld (Plan Bijhouwer), is uitgegaan van een te creëren 'lustoord voor de recreatie'. Langs het Zwarte Water kwamen allerlei voorzieningen, die het water tot een prettig uitloopgebied maakten. Zo werd er een grote jachthaven geprojecteerd, waarbij is uitgegaan van de reeds in de jaren dertig aan het Zwarte Water geopende jachthaven. De diverse jachthavens vallen buiten het onderzoeksgebied.

Verder kan vanuit de wijk langs de dijkzone naar hartelust worden gewandeld, gefietst en geskate. Bijzondere elementen zijn de volkstuinten en jeugd tuinen in het noordelijke wijkgedeelte. Nadat er aanvankelijk aan de noordzijde van de Luttekeweg (buiten het plangebied) een volkstuintencomplex was aangelegd, moest

dit door de aanleg van sportpark Het Hoge Laar wijken. De volkstuinten kwamen vervolgens aan de zuidzijde van de Luttekeweg en de hierop aansluitende Middelweg te liggen, de Aa-tuinen (binnen het plangebied). Tussen de Palestrinalaan en de Middelweg in het noordoostelijke deel van de wijk kwamen volgens het recreatieplan Holtenbroek en Aa-landen de gemeentelijke jeugd tuinen te liggen. Verder zijn langs de noordelijke rand van de wijk diverse sportterreinen aangelegd, aansluitende op het al genoemde sportpark Het Hoge Laar.

afb. 54 & 55 De langs het assenkruis gelegen groenstroken vormen een belangrijke groene long, gecombineerd met schilderachtige waterpartijen.

afb. 56 & 57 De groenzone in de oksel van de Middenweg en de Holtenbroekerdijk bevat enkele oude wielen en kolken die in de parkstructuur zijn opgenomen.

Voorzieningen

Uitgaande van de voor de naoorlogse stedenbouw zo belangrijke wijkgedachte en het daaraan gekoppelde gemeenschapsgevoel ruimde Van Embden ook plek in voor tal van voorzieningen. Ze dienden als ontmoetingsplekken voor de wijk te fungeren. Zo kwamen er diverse scholen, kerken, een wijkcentrum en een bibliotheek. Een voorbeeld is de in 1968 gebouwde Eben-Haëzerkerk aan de Lassuslaan, die speciaal voor de Molukse gemeenschap in de wijk werd opgericht (Zuidoost Molukse Protestantse kerk).

Nadat in 1972 langs het Zwarte Water een schippersinternaat was gevestigd werd er een bijbehorende lagere school gebouwd (prinses Margrietschool). In 1966 waren er in de wijk acht lagere scholen en zeven kleuterscholen, bestemd voor de verschillende woonbuurten. Bovendien kwamen er scholen van een 'bovenwijkse' betekenis, waaronder diverse middelbare scholen en scholen voor beroepsonderwijs. Zo is in 1970 aan de Lassuslaan een Rijksscholengemeenschap gebouwd (nu de Van der Capellenscholengemeenschap). Aan de Obrechtstraat kwam een detailhandelsschool (1969), recentelijk vervangen door de nieuwbouw van het Deltion College.

In 1973 werd aan het Straussplein een nieuw bibliotheekgebouw geopend, een fusie van de reeds bestaande katholieke, christelijke en openbare bibliotheek. Het bibliotheekfiliaal Holtenbroek zou blijven bestaan tot de sluiting in 2005.

Deze bibliotheek maakte deel uit van een groter voorzieningencolplex met een bank, een apotheek en een medisch centrum voor de verschillende kruisverenigingen. Bovendien werd er een woonflat aan gekoppeld. Al in 1966 waren er in de wijk een huisarts, tandarts, verloskundige en apotheek gevestigd. Aanvankelijk betrof het tijdelijke behuizingen, maar op den duur kwam er een permanent medisch centrum. Door de combinatie van medische voorzieningen op één locatie is aangesloten bij een landelijke trend. In het begin van de jaren 1970 werd in de Rotterdamse nieuwbouwwijk Ommoord de eerste moderne groepspraktijk opgeleverd, uitgaande van plannen die al in 1965 waren samengesteld. Een tweede voorbeeld is de groepspraktijk die in 1969-1974 tot stand kwam in de Apeldoornse uitbreidingswijk Kerschoten.

Nadat er jarenlang gebruik was gemaakt van voorlopige locaties en in 1965 de gerenoveerde boerderij De Klooienberg als wijkcentrum in gebruik was genomen, werd in 1974 de eerste paal geslagen voor een volwaardig wijkcentrum. Dit wijkcentrum maakt deel uit van een complex waartoe ook de hervormde Scheppingskerk behoort (architect P. Bultstra). Andere kerken die in de wijk kwamen te staan zijn bijvoorbeeld de Verrijzeniskerk van architect H.M. Koldewey op de hoek van de Bachlaan en de Wanningstraat (1965) en de hierboven al genoemde

Eben Haëzerkerk (moluks). Verder kwamen er medische voorzieningen (het Kruiscentrum op het Straussplein), maar bijvoorbeeld ook een bejaardenhuis (Havezate).

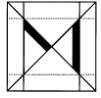
De winkels werden geconcentreerd in winkelcentra, met als eerste het buurtwinkelcentrum aan de Obrechtstraat in buurt I, waar twaalf winkels voor kleine zelfstandigen kwamen. aan het Sweelinckplein en het Bachplein. Eind 1964 verrees aan het Bachplein een winkelcentrum dat in tegenstelling tot de winkels aan de Obrechtstraat niet alleen voor de betreffende buurt maar voor de gehele wijk was bedoeld. De winkels aan het Bachplein – hoek Beethovenlaan – vervullen deze functie nog steeds. Dit winkelcentrum is recentelijk vernieuwd en uitgebreid. Ook het in 1967 geopende winkelcentrum aan het Sweelinckplein was voor de gehele wijk bedoeld. Dit vanaf eind 2005 gesloopte winkelcentrum kwam bij het nog steeds bestaande gezondheidscentrum aan het tegenoverliggende Straussplein te liggen

afb. 58 & 59 Recentelijk gerenoveerd en vernieuwd wijkwinkelcentrum Holtenbroek, als hart van de wijk.

afb. 60 & 61 Kerken en scholen liggen ingebed binnen de groenstroken langs de hoofdassen.

afb. 62 & 63 Nieuwe ontwikkelingen in het zuidwestelijke wijkgedeelte (Mozartlaan en Obrechtstraat).

Recente ontwikkelingen

Nog steeds wordt een substantieel deel van de wijk door een oorspronkelijk karakter gekenmerkt. Daarbij vallen vooral de stempelstructuur, de afwisseling van laag-, middelhoog- en hoogbouw en het groene assenkruis op.

In de late 20ste eeuw is in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied een begin gemaakt met een nieuwe invulling. Bestaande bebouwing ging verloren, waaronder de bekende trapjeswoningen van Buchta en Treep. Ook het stratenpatroon is (deels) gewijzigd. Er kwamen enkele nieuwe woonbuurtjes, waarbij is afgeweken van de stempelstructuur. Langs de noordzijde van de Zwarte Waterallee, aan de Mozartlaan en de Obrechtstraat vond schaalvergroting plaats, met nieuwe school- en kantoorcomplexen.

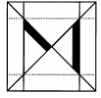
Het winkelcentrum aan het Sweelinckplein ging verloren. Aan het Bachplein is het winkelcentrum ingrijpend vernieuwd en grotendeels nieuw opgezet. Ook is de open groenstructuur van de zuidelijke wijkas verdwenen; deze is nu grotendeels bebouwd.

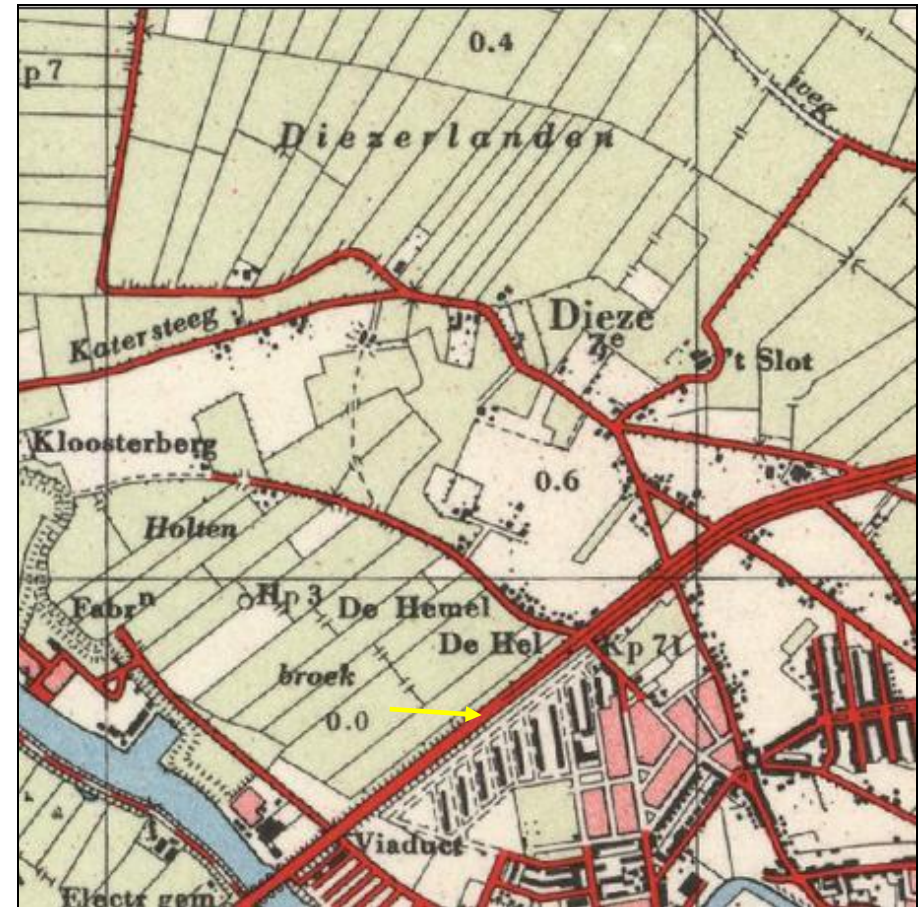
afb. 64 Modern vormgegeven woonflats langs het gerenoveerde en grotendeels nieuw opgezette winkelcentrum aan het Bachplein.

© AEROPHOTO 1
BRUMM
05
13

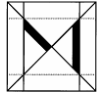
afb. 65 Holtenbroek op de Topografisch-Militaire kaart uit 1933, nog steeds een landelijk gebied, met laaggelegen weidegronden. Bovenaan de Luttekeweg (watwaswaar).

afb. 66 Topografische kaart uit 1954 (watwaswaar), kort voor de ontwikkeling als eerste grote naoorlogse uitbreidingswijk van Zwolle. De pijl wijst naar de kort voor de oorlog aangelegde rijksweg 28 (A28).

afb. 67 Topografische kaart uit 1964 (watwaswaar). De wijkaanleg is volop in ontwikkeling. De zuidwestelijk gelegen eerste buurt (woonbuurt I) is al gebouwd. In het noordwesten is begonnen met de aanleg van de tweede buurt, en de derde buurt is al bouwrijp gemaakt. In de cirkel staat Het Slot nog ingetekend, niet ver benoorden de A28. De Zwarte Waterallee is nog niet aangelegd.

afb. 68 Topografische kaart 1988 (watwaswaar). Het noordelijke buitengebied is getransformeerd in de nieuwe stadswijken Holtenbroek en Aa-landen. Ten noorden van de A28 is inmiddels de Zwarte Waterallee aangelegd.

4 QUICKSCAN CULTUURHISTORISCHE KWALITEIT

4.1 Cultuurhistorische waarden: algemene omschrijving

Rijke historie

Holtenbroek ligt langs de noordelijke flank van Zwolle en wordt aan de westzijde begrensd door het Zwarte Water. Met de aanleg van de wijk begon de grote naoorlogse uitbreiding van de stad Zwolle. De komst van het nieuwe stadsgebied betekende een ware metamorfose van de noordoostelijke oever van het Zwarte Water en het agrarische land achter de dijken. Holtenbroek was onderdeel van het Uitbreidingsplan (1958) van stedenbouwkundige ir. S.J. van Emden, dat voorzag in stadsuitbreidingen in alle windrichtingen, waarbij ook een uitbreiding noordwaarts, over rijksweg 28 was gedacht: de wijken Holtenbroek en Aa-landen. Aan het geprojecteerde Zwolle-IJsselkanaal moesten de nieuwe bedrijventerreinen komen te liggen. Toen Zwolle werd aangewezen als kerngemeente binnen het industrialisatiebeleid werden de ambities naar boven bijgesteld. Zo ging het structuurplan van 1961 al uit van vele honderden woningen meer, die in de wijk Holtenbroek moesten worden gebouwd.

De nieuwe wijk kreeg een oppervlakte van 190 ha en is in het begin van de jaren zeventig voltooid. Vier buurten verdelen de wijk in vier kwadranten, die zijn gekoppeld aan een opmerkelijk groen assenkruis met parken en waterpartijen. De westelijke parkarm takt aan op de groene zone die langs het Zwarte Water werd gepland. Het ontwerp van Holtenbroek is typerend voor de modernistische stedenbouw van het derde kwart van de 20ste eeuw. Hoewel vooral in het zuidwestelijke deel van de wijk recentelijk nogal wat vernieuwingen plaatsvonden, wordt de wijk voor een groot deel nog steeds gekenmerkt door het voor de beginperiode kenmerkende ruimtelijke beeld. Karakteristiek is vooral de afwisselende hoogbouw en laagbouw in een open verkaveling in diverse stempelstructuren.

4.2 Historische ruimtelijke structuren

Het onderzoeksgebied heeft als totaal historische betekenis vanwege zijn ontwikkelingsgeschiedenis, waarvan vooral de ontwikkelingen in de tweede helft van de 20ste eeuw de meeste sporen hebben nagelaten en het onderliggende agrarische landschap vrijwel volledig hebben uitgewist. Bij de waardenbepaling van de

historische structuren betreft het die aanwezige c.q. zichtbare en nog goed herkenbare structuren, die kenmerkend zijn voor de perioden waarin ze zijn ontstaan, dan wel voor een specifieke ontwikkeling binnen de wijk (functie).

De belangrijkste historische ruimtelijke structuren zijn:

Uit de periode voor 1900

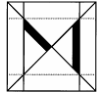
- Het tracé van de Monteverdilaan, als een restant van de oude Holtenbroekerweg. Van deze weg ligt het nog onder deze naam bekend staande zuidelijke deel in de buiten het onderzoeksgebied vallende Diezerpoort. In de prestedelijke periode doorkruiste de Holtenbroekerweg het onderzoeksgebied als één van de belangrijkste verbindingswegen. Tegenwoordig loopt dit tracé stuk op de Gombertstraat;
- De Luttekeweg en de Peterskampweg in het noordelijke deel van het onderzoeksgebied. Het tracé van de Luttekeweg valt tegenwoordig deels samen met de Middelweg. Van de Middelweg is het tracé van deze oude landweg bij de verstedelijking grotendeels naar het oosten verlegd;
- De langs het Zwarte Water gelegen dijk, waar de Industrieweg en de Holtenbroekerdijk het oude dijktracé volgen;

Na 1900

- De A28 als onderdeel van de ring van Zwolle, waarvan de aanleg kort voor de Tweede Wereldoorlog is gestart;
- Het naoorlogse stedenbouwkundige plan van de uitbreidingswijk Holtenbroek;

De **historische gelaagdheid** uit zich onder meer in de aanwezigheid van interessante ruimtelijke structuren en ensembles met cultuurhistorische waarde. Tezamen vertellen deze ensembles het verhaal van het plangebied. Het gaat om de volgende waardevolle structuren:

- **Jachthaven Holtenbroekerdijk, ten noorden van de Twistvlietbrug**
Dit uit een aantal havens en werven bestaande historische complex ligt aan het Zwarte Water, langs de westelijke rand van het onderzoeksgebied. Het kwam tot stand in het interbellum. Rondom jachthaven De Hanze bevindt zich een aantal historische panden uit het midden van de 20ste eeuw, deels ingrijpend vernieuwd maar met belangrijke ensemblewaarde en van belang

voor het ruimtelijke beeld van het havencomplex. Direct aan het Zwarte Water maken twee woonhuizen en een houten botenloods deel uit van dit ensemble (Holtenbroekerdijk 43 en 44). Aan de oostzijde van de haven staat een lokaal voor scheepsbenodigdheden, dat in 1933 is gebouwd als een theehuis (nr. 42). Verder is er nog een aan de noordoostzijde van de haven gelegen dubbele woning uit omstreeks 1955-1960 (nrs. 45-46).

- **Naoorlogse wijkstructuren**

Daarnaast is ook de stedenbouwkundige opzet en structuur van de naoorlogse uitbreidingswijk Holtenbroek van belang, Het gaat dan in het bijzonder om de op stempels gebaseerde verkavelingsstructuur. Ook de open verkaveling met langs de randen van de wijk gelegen hoge flatgebouwen in groenzones is van belang. Deze structuren vertellen het verhaal van de vroeg naoorlogse ontwikkelingen, toen Holtenbroek als eerste uitbreidingswijk in het noorden van Zwolle tot stand kwam. In zijn opzet weerspiegelt de wijk de stedenbouwkundige uitgangspunten uit de periode van de wederopbouw, waarbij intieme woonbuurten met eengezinswoningen worden afgeschermd door hoge flatgebouwen, en bijzondere gebouwen zoals kerken en scholen markante focuspunten vormen.

Van belang is bovendien de opdeling in vier kwadranten en met een groen assenkruis. Het assenkruis is een wezenlijk onderdeel van de groenstructuur die als een tapijt onder de wijk is uitgerold. De vier kwadranten of woonbuurten worden door ruime parkstroken van elkaar gescheiden: in oostwestelijke richting langs de Bachlaan (één van de hoofdassen in de wijk) en in noordzuidelijke richting langs het Andantepad (ten noorden van het Bachplein) en langs de Mozartlaan (ten zuiden van het Bachplein). De parkstroken worden gekenmerkt door gazons, lig- en speelweiden met geboomte en waterpartijen. Waar de Bachlaan aansluit op de Mozartlaan is een centraal in de wijk gelegen ruime vijver met aanpalende bebouwing. Verder wordt de bebouwing in de gehele wijk afgewisseld door plantsoenen en groenstroken met heesters en geboomte. Ze maken deel uit van de open verkaveling en de stempelstructuur van de wijkaanleg.

Gebiedsdelen met beperkte of zonder cultuurhistorische waarde

- Het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied, tussen de Sibeliusstraat (n.), de Mozartlaan (o.), de Zwarte Waterallee (z.) en de Industrieweg/Klooienberglaan (w.). Hier is het onderzoeksgebied vanaf de late 20ste eeuw ingrijpend gewijzigd. Er kwam nieuwe bebouwing, deels met

schaalvergroting (school- en kantoorcomplexen);

- Bedrijvenzone langs de zuidwestzijde van de Burgemeester Roelenweg;
- De Zwarte Waterallee en de bebouwingsstrook langs de noordzijde van de A28, waar eveneens ingrijpende wijzigingen plaatsvonden.

4.3 Historische bouwkunde

Een beperkt deel van de bebouwing in het plangebied heeft cultuurhistorische waarde. Dat wil zeggen dat er sprake is van objecten en ensembles die voldoen aan de volgende criteria:

- Objecten en complexen met architectuurhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie;
- Objecten, complexen en ensembles met een bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarde, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen door bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, particulieren e.d. of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante locaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks);
- Gaafheid, d.w.z. objecten en ensembles die in belangrijke mate ongewijzigd zijn gebleven sinds de bouwtijd of waarbij wijzigingen zeer zorgvuldig zijn aangebracht. Objecten en ensembles die in sterke mate zijn veranderd door het wijzigen van (winkel)puien, daken (dakkapellen, ophogingen, karakteristieke detailleringen, stukken of sausen van de gevels, etc. voldoen niet aan dit criterium;
- Objecten en complexen met een monumentenstatus (rijks- en gemeentelijke monumenten).

Het gaat om de volgende objecten:

- Bachlaan 148-150 (Verrijzeniskerk)
- Holtenbroekerdijk 41-2 (havenloods)
- Holtenbroekerdijk 42 (voormalig theehuis)
- Holtenbroekerdijk 43 & 44 (twee woonhuizen en botenloods)
- Holtenbroekerdijk 45-46 (dubbel woonhuis)
- Klooienberglaan 1 (De Klooienberg)
- Lassuslaan 230 (school)
- Lassuslaan 234 (kerk)

- Mozartlaan 8 (kerk)
- Strausplein 1-2-3 (gezondheidscentrum)

N.b. Aan de lijst van gebouwde objecten is ook een in het onderzoeksgebied aangetroffen historisch kunstwerk opgenomen:

- Bachplein z.n. (bronzen plastiek De Spaanschen Brabander)

In het gebied bevinden zich geen beschermde objecten.

►► Waardering van de objecten en ensembles

De bebouwing die aan de eerder in deze paragraaf genoemde criteria voldoet is weergegeven op de bijgevoegde **cultuurhistorische waardenkaart**, in hoofdstuk 6 en in de bijlage met de objectenlijst. In hoofdstuk 6 worden de objecten met een monumentstatus genoemd, overige objecten met een hoge en een zeer hoge cultuurhistorische waarde, en met een attentiewaarde. Verder worden ook de bomen genoemd die als waardevol of monumentaal zijn aangemerkt. De objectenlijsten in dit hoofdstuk omvatten een volledig overzicht van alle adressen. In de bijlage worden de objecten met een hoge en een zeer hoge cultuurhistorische waarde, en met een attentiewaarde vergezeld van een foto en een korte omschrijving van de karakteristiek. Tegelijk is in deze lijst in kleur de cultuurhistorische kwaliteit weergegeven, zoals die ook op de cultuurhistorische waardenkaart is aangeduid.

Verder is er voor gekozen om ook het in de onderzoeksgebied aangetroffen (en uit de beginperiode van de wijk daterende) beeldende kunst in de waardering op te nemen (bronsplastiek De Spaanschen Brabander).

■ Zeer hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten en/of ensembles, met hoge architectuurhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie. Tevens kan er sprake zijn van bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarden, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen door bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, particulieren e.d. of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante hoeklocaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks)

Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten te

overwogen is. Sommige objecten zijn reeds beschermd.

■ Hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten en/of ensembles met architectuurhistorische waarden: d.w.z. kenmerkend voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie. Tevens kan er sprake zijn van stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarden, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen of vanwege specifieke situationele aspecten (bijvoorbeeld markante hoeklocaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks)

Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten te overwogen is.

■ Attentiewaarde:

Objecten en/of ensembles die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. De objecten voegen zich in schaal, hoofdvormen en typologie min of meer binnen de historisch gegroeide situatie en dragen dus in beperkte mate bij aan de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

□ Indifferente waarde:

Objecten en/of ensembles, die niets of weinig aan de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied toevoegen en ook geen wezenlijk onderdeel vormen van de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

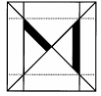
In deze inventarisatie is de aandacht nadrukkelijk gericht op de objecten met minimaal een attentiewaarde.

4.4 Historische groenstructuren

Ook de waardevolle historische groenstructuren zijn op de cultuurhistorische waardenkaart weergegeven. Wanneer over “monumentaal” of “waardevol” wordt gesproken gaat het om groen, dat op de gemeentelijke bomenlijst van Zwolle als zodanig is gekwalificeerd.

Agrarisch landschap

Van het prestedelijke landschap bleef slechts weinig bewaard. Dit beperkt zich vooral tot de groenstrook langs de westrand van de wijk (zie ook hieronder). Hier bevindt zich

het oude boerenerf van boerderij De Klooienberg met zijn hoge en zware geboomte (bomenlijst Zwolle). Dit erf vormt niet alleen door zijn cultuurhistorische betekenis een belangrijk relict, maar ook door de markante en imposante beplanting die een harmonieuze eenheid vormt met de boerderij.

Parken, plantsoenen en groenstroken

- De langs het assenkruis tussen de vier woonbuurten van de wijk Holtenbroek gelegen groenstroken en parken, met waterpartijen, lig- en speelweiden, wandelpaden, geboomte en heesters. Een markante en sterk in het oog springende waterpartij is te vinden op de hoek van de Bachlaan en de Mozartlaan;
- De groenstrook langs de westrand van het onderzoeksgebied, deels samenvallende met het tracé van de dijk langs het Zwarte Water;
- Het in de noordwestelijke hoek van het gebied gelegen park waarin enkele oude kolken zijn opgenomen, gecombineerd met een bosachtige aanleg;
- De diverse groenstroken en plantsoenen die karakteristiek zijn voor de ruime opzet van de wijk, en een afwisseling vormen voor de in een stempelstructuur opgenomen wijkbebouwing;

Lijnstructuren

- De laanbeplanting aan weerskanten van de Industrieweg, bij de aansluiting op de Klooienberglaan deels voortgezet langs de dijk langs het Zwarte Water;
- Lijnstructuren uit de periode van de wijkaanleg, deels als onderdeel van de aanleg van stadsparken en plantsoenen, deels als laanbeplanting langs tracés als de Burgemeester Roelenweg, de Bachlaan, de Middelweg, Monteverdilaan, Mozartlaan, Palestrinalaan en de Zwarte Waterallee;

5 AANBEVELINGEN

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan om behoud en versterking van de cultuurhistorische kwaliteit in het plangebied te overwegen. Hierbij komen zowel ruimtelijke aspecten aan de orde als objectgerichte.

5.2 Aanbevelingen t.a.v. de karakteristiek van het gebied

- De diversiteit in de cultuurhistorische, ruimtelijke en functionele aspecten en de verschillende tijdslagen, hoe fragmentarisch en vervaagd soms aanwezig, als een kwaliteit beschouwen; dit gegeven illustreert de dynamiek van het gebied door de eeuwen heen;
- In het algemeen wordt aanbevolen het behoud van de historische hoofdstructuur (zie paragraaf 4.2), de karakteristieke bebouwing (zie paragraaf 4.3) en de karakteristieke groenelementen (4.4) te overwegen;
- Instandhouden / accentueren van het historische ensemble van het uit diverse havens en werven alsmede enige historische bebouwing bestaande jachthavencomplex ten noorden van de Twistvlietbrug. Hier is vooral het gedeelte van jachthaven De Hanze van belang, met de hier gelegen panden op de nrs. 42, 43, 44 en 45-46.

5.3 Aanbevelingen t.a.v. van de hoofdstructuren

- Behoud en versterking van de resterende historische lijnstructuren in het plangebied: de Monteverdilaan als restant van de oude Holtenbroekerweg, de Luttekeweg en de Peterskampweg die deels samenvallen met het bewaard gebleven oude tracé van de Middelweg, de langs het Zwarte Water gelegen dijk (Holtenbroekerdijk en Industrierweg).

5.4 Bebouwing/objecten

- Overwogen kan worden om objecten en complexen die van “zeer hoge cultuurhistorische waarde” zijn te beschermen;
- Overwogen kan worden de bebouwing met hoge cultuurhistorische waarde zoveel mogelijk te behoud en te herstellen;
- Instandhouding/aanpassing van de overige, binnen de context passende bebouwing; middels reguliere welstandstoetsing of bestemmingsplan (attentiewaarde);
- Handhaven van de bestaande schaal/dimensionering/oriëntaties van de bebouwing in de diverse karakteristieke deelgebieden en deze als uitgangspunt nemen bij nieuwe ontwikkelingen; dit geldt in het bijzonder voor de schaalverhoudingen en korrelgroottes van de tot de naoorlogse wijk Holtenbroek behorende bebouwing, maar bijvoorbeeld ook voor de bebouwing langs de Holtenbroekerdijk en bij de jachthavens;

5.5 Rooilijnen, erfscheidingen, groen, etc.

- Handhaven van als monumentaal of waardevol benoemde groenelementen (bomenlanen, solitair, erfbeplanting boerderij De Klooienberg); tevens de overige in deze quickscan genoemde karakteristieke groenelementen (het groene assenkruis met waterpartijen van de woonwijk, de met de dijk en de graslanden langs het Zwarte Water samenhangende groenstrook, de parkachtige zone in het noordwestelijke deel van de wijk, de diverse groenstroken en plantsoenen die karakteristiek zijn voor de ruime opzet van de woonwijk);

6 OBJECTLIJSTEN PROJECTGEBIED

Beschermde objecten in het plangebied (monumentenlijst Zwolle, 1 januari 2012):

- geen

Overige objecten met een hoge cultuurhistorische waarde, een zeer hoge cultuurhistorische waarde, of een attentiewaarde binnen het projectgebied (quickscan gemeentelijk monumentkandidaten 2010 en 2012, aangevuld met nieuwe suggesties):

- Bachlaan 148-150 (Verrijzeniskerk)
- Holtenbroekerdijk 41-2 (havenloods)
- Holtenbroekerdijk 42 (voormalig theehuis)
- Holtenbroekerdijk 43 & 44 (twee woonhuizen en botenloods)
- Holtenbroekerdijk 45-46 (dubbel woonhuis)
- Klooienberglaan 1 (De Klooienberg)
- Lassuslaan 230 (school)
- Lassuslaan 234 (kerk)
- Mozartlaan 8 (kerk)
- Straussplein 1-2-3 (gezondheidscentrum)

- Bachplein z.n. (bronzen plastiek)

Waardevolle bomen in Holtenbroek (lijst gemeente Zwolle, 18 november 2010):

- Bachlaan, 1 iep
- Bachlaan, 13 linden
- Bachlaan, 76 valse acacia's
- Beethovenlaan, 9 Kaukasische vleugelnootbomen
- Holtenbroekerdijk, 1 zwarte populier
- Industrieweg, 21 balsempopulieren
- Industrieweg, 1 linde
- Klooienberglaan, 1 es (Fraxinus Excelsior Dooren)
- Klooienberglaan, 5 essen (Fraxinus Excelsior)
- Klooienberglaan, 1 linde (Tilia Vulgaris Pall)
- Klooienberglaan, 40 linden (Tilia Vulgaris)

- Klooienberglaan, 1 zomereik
- Lassuslaan, 2 valse acacia's
- Monteverdilaan, 4 esdoorns
- Monteverdilaan, 1 zomereik
- Mozartlaan, 19 linden
- Nijverheidsstraat, 7 zomereiken
- Porporastraat, 2 linden
- Porporastaat, 1 valse acacia
- Telemannstraat, 1 Kaukasische vleugelnoot

Monumentale bomen in Holtenbroek (lijst gemeente Zwolle, 18 november 2010):

- Industrieweg, 1 iep
- Industrieweg, 2 zomereiken
- Industrieweg, 1 zwarte populier
- Klooienberglaan, 6 zomereiken

Herinneringsbomen in Holtenbroek (lijst gemeente Zwolle, 18 november 2010):

- Bachplein, 1 valse acacia
- Beethovenlaan, 2 linden

7 LITERATUUR/BRONNEN

- Augusteijn, J., *Historische plattegronden van Nederlandse steden. Overijssel, deel 9.1. De steden van Noordwest-Overijssel*, Alphen aan den Rijn 2002
- Berkenvelder, F.C., *Korte geschiedenis van Zwolle*, Zwolle 1980
- Berkenvelder, F.C., *Zo was Zwolle rond 1900*, s.d.
- Bestemmingsplan Holtenbroek, 14 juni 2010
- Buijs, A. e.a. (Het Oversticht), *Cultuurhistorische kenschetsen IJsseldelta, Noordwest-Overijsselland en Vechtdal, Reestal en Staphorst-Rouveen*, april 2003.
- Conens, H.R., A. Pfeifer e.a., *Op de kop gekiekt. Zwolle in luchtfoto's*, Zwolle 1976
- Evenboer, B., *Neem nou Zwolle. Een kleine historie over de ontwikkeling van Zwolle. Spoolde / Veerallee*, Zwolle 1987
- Geest, J. van, *S.J. van Embden*, Rotterdam 1996
- Gelderman, E. en J. Hagedoorn (red.), *Een aardsch paradijs. De buitenplaatsen Boschwijk, Landwijk en Veldwijk nabij Zwolle*, Zwolle 1994.
- Hoogstraten, D. van, *Architectuurgids van Zwolle in de 20^e eeuw*, Zwolle 1999
- Hove, J. ten, *Geschiedenis van Zwolle*, Zwolle 2005
- Hove, J. ten, "Zwolle, stad in driestromenland", in: *Overijsselse Historische bijdragen*, 122^e stuk, 2007, p. 163-176
- Huismans, W. e.a. (red.), *Als de Dag van Gisteren. Honderd jaar Zwolle en de Zwollenaren*, Zwolle 1991-1993
- Inklaar, F., *Aa-landen. Een geschiedenis in rood, groen en blauw*, Zwolle 2011
- Inklaar, F., *Holtenbroek remixed. Toonbeelden van een Zwolse wijk*, Zwolle 2006
- Koeman, C. en J.C. Visser, *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*, Alphen aan den Rijn 1994
- Kuile, E.H. ter, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Deel IV De provincie Overijssel, Noord- en Oost-Salland, 's-Gravenhage 1974*
- Louwen, J. en H. Prins, *Ach lieve tijd. 750 jaar Zwolsen, Zwollenaren en hun....*, Zwolle 1980-1982
- MAB, *Parels aan het Zwarte Water. Cultuurhistorische verkenning en kansanalyse Projectgebied Zwarte Water*, onderzoek i.o.v. de gemeente Zwolle, juni 2010
- MAB, *Cultuurhistorische quickscan Bestemmingsplangebied Ceintuurbaanzone*, onderzoek i.o.v. de gemeente Zwolle, februari 2012
- MAB, *Quickscaninventarisatie gemeentelijk monumentkandidaten*, onderzoek i.o.v. de gemeente Zwolle, najaar 2012
- Monumentenlijst Gemeente Zwolle
- Overbeek, M., *Fietstocht Industrieel Erfgoed in Zwolle*, Zwolle 2003
- De Pater, B.C. en B. Schoenmaker, *Grote Atlas van Nederland 1930-1950*, Zierikzee 2005, p.194-195: Topografische Kaart, 1:50.000, Oost-Zwolle, uitgave mei 1941
- Pot, C.W. van der, *Zwolle's omgeving omstreeks 1900*, Zwolle z.j.
- Rijst, B. van der, *Oud Zwolle vanuit de lucht. Foto's: KLM Aerocarto*. Hoogeveen 1996
- Schrier, D.M. van der en J.P. van den Berg, "Hoe de Aa te Zwolle weteringen aantrok", in: *Overijsselse Historische bijdragen*, 116^e stuk, 2001, p.53-83.
- Versfelt, H.J., *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*. Groningen 2003.
- *De Papenacker. Het wijkblad van Spoolde*, diverse artikelen.
- Het Oversticht, *Inventarisatie Jongere Bouwkunst 1850-1940. Beschrijving Gemeente Zwolle*. Zwolle 1988.
- <http://watwaswaar.nl/>
- Website beeldbank Overijssel, uitgave van de gemeente Zwolle, mei 2007.
- <http://www2.historischcentrumoverijssel.nl/zwolle/zw/gesch3.htm>

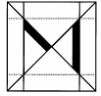

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Bachlaan	148-150	Het in 1965 als de r.k. Verrijzeniskerk gerealiseerde gebouw is ontworpen door architect H.M. Koldewey. De markante kerk staat op de hoek van de Bachlaan en de Wanningstraat, tegenover een waterpartij. Het gebouw heft bakstenen gevels en een plat dak, en bestaat uit een grote zaalkerk met uitkragende absis. Bijbehorende vrijstaande klokkentoren die verwijst naar de Italiaanse campaniles. Architectuurhistorisch waardevol voorbeeld van jongere kerkarchitectuur, karakteristiek voor de versobering in de kerkbouw vanaf de zestiger jaren. Van stedenbouwkundig belang als een <i>landmark</i> en stedelijk oriëntatiepunt, deel uitmakende van het stedenbouwkundig concept van de wijk Holtenbroek.	
	Bachplein	z.n.	De bekende Nederlandse beeldhouwer Piet Esser (1914-2004) maakte dit beeld in 1965. Van dit beeld is in groot formaat ook een exemplaar te vinden aan de Nieuwmarkt in Amsterdam (1968). Het obeject geeft een helder beeld van de contemporaine ontwikkelingen op het gebied van de beeldende en vrije kunst. In het recent vernieuwde winkelcentrum aan het Bachplein maakt het deel uit van de oorspronkelijke inrichting van dit uit 1964-1965 daterende wijkwinkelcentrum. Van belang als karakteristiek voor de ideeën over 'verheffing door kunst' zoals die in samenhang met de naoorlogse ideeën over stedenbouw en architectuur bestonden. Cultuur- en kunsthistorische waarde.	

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Holtenbroekerdijk	41-2	Bij jachthaven en werf Dijkzicht gelegen gebouw van de watersportvereniging Het Zwolse Sticht. De loods dateert uit circa 1955 en wordt gekenmerkt door gevels in schoonmetselwerk, met een in het zicht gelaten staalconstructie (vakwerk). Opvallend door deze opzet, maar zonder een bijzondere architectuurhistorische waarde.	
	Holtenbroekerdijk	42	Voormalig theehuis uit 1933, gelegen aan de oostzijde van jachthaven De Hanze aan het Zwarte Water. Gebouwd naar een ontwerp van J.C. v/d Velden. Dit deels in hout opgetrokken tweelaags gebouw had op de begane grond een theehuis met een open veranda, en op de verdieping een woning. Tegenwoordig in gebruik als een winkel voor scheepsbenodigdheden. In de loop van de tijd ingrijpend gewijzigd en deels vernieuwd. Het object vertegenwoordigt evenwel nog steeds enige typologische waarde en maakt deel uit van het historische ensemble rondom de jachthaven.	
	Holtenbroekerdijk	43	Aan de westzijde van jachthaven De Hanze gelegen woning uit 1941, onderdeel van een ensemble van twee woningen en een botenloods, direct langs het Zwarte Water. Het pand – met een expressief-steile kap – is in opdracht van W.H. van der Velde (oprichter van het havencomplex) gebouwd, naar ontwerp van C.J. Vriens. Bij het pand een gaaf bewaard gebleven houten botenloods. Ensemblewaarde als onderdeel van het haven- en werfcomplex en door de ligging aan het Zwarte Water. Cultuurhistorische waarde in verband met de ontwikkeling van dit havengebied. In de loop van de tijd onderging het pand een aantal wijzigingen.	

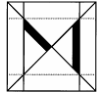

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Holtenbroekerdijk	44	Nr. 44 (links op de foto) dateert uit de late jaren 1950. Het maakt deel uit van een markant ensemble langs het Zwarte Water, als onderdeel van de bebouwing rondom jachthaven De Hanze. Hiertoe behoort ook het uit 1941 daterende buurpand met botenloods op nr. 43. Het pand op nr. 44 is tweelaags en voorzien van een roodgedekt zadeldak. Eenvoudige opzet zonder bijzondere kenmerken.	
	Holtenbroekerdijk	45-46	Enigszins achteraf gelegen, ten noorden van jachthaven De Hanze, bevindt zich deze dubbele woning uit de late jaren 1950. Karakteristiek voorbeeld van een als een dubbele woning opgezette bungalow, maar zonder bijzondere architectuurhistorische betekenis en enigszins vernieuwd. In samenhang met de overige bebouwing rondom deze jachthaven is er sprake van enige ensemblewaarde.	
	Klooienberglaan	1	Al in de 17de eeuw genoemde boerderij De Klooienberg, mogelijk van middeleeuwse oorsprong, en tegenwoordig in gebruik als een wijk- en kinderboerderij. Het op de dijk gelegen boerenerv is één van de weinige relictten uit de prestedelijke fase van Holtenbroek. De boerderij bestaat uit een anderhalffaags voorhuis met gemetselde gevels en een schilddak. Daarachter gelegen (gereconstrueerde) deel. Een 19 ^{de} -eeuwse gevelsteen verwijst naar de familie Middag, één van de historische eigenaars. Er is sprake van hoge architectuur- en cultuurhistorische waarde. Het bouwwerk heeft bovendien door de ligging op de dijk en binnen een ensemble van hoog geboomte belangrijke situationele waarde. De bijgebouwen hebben geen historische waarde.	

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Lassuslaan	230	<p>In 1968-1969 aan de Lassuslaan gebouwde Rijksscholengemeenschap, naar ontwerp van P.A. Leupen uit Arnhem (nu de Van der Capellenscholengemeenschap). De school maakt deel uit van een strook met enkele (semi-)publieke gebouwen waartoe ook de Eben-Haëzerkerk behoort. Het schoolgebouw is uitgevoerd in een functionalistische trant, met deels drie- en deels tweelaags vleugels. De entree wordt geaccentueerd door een in de architectuur geïntegreerd betonplastiek. Vrij gaaf bewaard gebleven karakter. Van enige architectuurhistorische waarde. Ligging op de hoek van de Lassuslaan en de Bachlaan. Beeldbepalende betekenis.</p>	
	Lassuslaan	234	<p>Eben-Haëzerkerk, gebouwd in 1968 en uitgevoerd in een functionalistische trant. Het gebouw behoort tot het kerkenbestand van de naoorlogse wijk Holtenbroek en is zeer eenvoudig uitgevoerd, met platte daken en gevels die zijn bekleed met betonplaten. Geen bijzondere architectuurhistorische waarde. Aan de voorzijde accentueert een open klokkenstoel de functie van het gebouw. De kerk is ontworpen voor de Molukse gemeenschap in de wijk.</p>	
	Mozartlaan	8	<p>Uit 1972 daterende kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen, in 2012 uitgebreid met aanpalende bebouwing. Ook wel bekend als de Scheppingskerk. Functioneel opgezet bouwwerk met platte daken en gevels in schoonmetselwerk. Markant voorbeeld van naoorlogse kerkbouw, met een evenwichtige en zorgvuldige verdeling van massa en gevelvlakken.</p>	

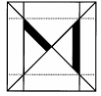

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Straussplein	1-2-3-4	<p>Dit gezondheidscentrum op de hoek van het Straussplein en de Wanningstraat dateert uit 1960. Het complex is karakteristiek voor de naoorlogse ontwikkelingen, toen diverse gezondheidsfuncties maar bijvoorbeeld ook een apotheek in centra werden gecombineerd. In deze betekenis weerspiegelt het object de contemporaine ideeën, en is er sprake van typologische waarde. In het oog vallende ligging. Omdat het complex nogal wat (deels ingrijpende) detailwijzigingen onderging, wordt afbreuk gedaan aan de architectuurhistorische waarde.</p>	